

อิทัปปัจจยตา

ในฐานะที่เป็นสิ่งต่อรองระหว่างศาสนา

— ๘ —

เสาร์ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย !

ในการบรรยายครั้งที่ ๘ นี้ จะได้กล่าวถึง อิทัปปัจจยตา ในฐานะเป็น *สิ่งต่อรองระหว่างศาสนา* ตามใบประกาศกำหนดกาล ที่ท่านทั้งหลายก็ได้ทราบเป็นอย่างดีอยู่แล้ว.

อาตมาขอทบทวนความมุ่งหมายในเรื่องนี้ ช้าแล้วช้าเล่า แก่ท่านทั้งหลายว่า เรามุ่งหมายจะทำให้หลักธรรมเรื่องอิทัปปัจจยตา หรือแม้แต่คำพูดว่า อิทัปปัจจยตา ก็ตาม เป็นสิ่งที่แจ่มแจ้ง เป็นสิ่งที่คุ้นเคย คล่องปาก คล่องใจแก่เราทั้งหลาย จึงได้พยายามพูดถึงเรื่องนี้ครั้งแล้วครั้งเล่า และโน้มน้าวในมุมต่างๆ กัน เพื่อให้เข้าใจไปทุกแง่ทุกมุม นั่นเอง.

๒๓๑

ใจความสำคัญ มันอยู่ที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา นั้น คือ “ตัวสิ่ง
ทุกสิ่ง” ตัว; และคือ “หัวใจของทุก ๆ สิ่ง” ตัว. เมื่อมันเป็นหัวใจของ
ทุก ๆ สิ่งแล้ว สิ่งทั้งหลายทั้งปวงก็ไม่ว่างจะขัดกันในแง่หนึ่ง คือจะลงกันได้ในเรื่องนี้
แม้ว่าที่ผิวของมันจะต่างกันอย่างไร แต่เนื้อในควรจะเหมือนกัน. **กฎหรือภาวะ**
แห่งความเป็น อิทัปปัจจยตา มีในทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร; และเกี่ยวข้องกับ
กับทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร; แม้ในกรณีเกี่ยวกับพระรัตนตรัย หรือไตรสิกขา
ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้เอง.

แม้สิ่งที่เรียกกันว่าศาสนา ๆ นี้ก็อยู่ในภาวะและในกฎเกณฑ์ของ อิทัป-
ปัจจยตา; คือกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัย และความเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุแห่ง
ปัจจัยนั่นเอง. สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนาในทุกแห่งทุกมุม เนืองอยู่ในภาวะของอิทัป-
ปัจจยตา และกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา. ขอให้ท่านดูที่ประวัติแห่งศาสนา
ทั้งหลายในโลกนี้เถิด เท่าที่จะหาмаดูได้ เท่าที่จะหาการศึกษาได้อย่างไร.

ประวัติแห่งศาสนาทั้งหลาย ย่อมจะแสดงให้เห็นว่า ศาสนานั้น เนือง
อยู่กับภาวะของ อิทัปปัจจยตา ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ไปตามอำนาจ
ของ กาลเวลา ไปตามอำนาจของ เทศะ คือ สถานที่ และ เหตุการณ์ ทั้งหลาย
ที่แวดล้อม. ไม่มีศาสนาไหนจะไม่ตกอยู่ในลักษณะอย่างนี้. เราควรจะดูให้ดี
ที่ความเป็นมาแห่งศาสนานั้น ๆ แล้วก็จะพบได้ว่า **ทุกศาสนามีหัวใจอันลึกซึ้ง**
เนืองกันอยู่กับกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา; และเหตุการณ์ภายนอกคือประวัติของ
ศาสนานั้น ๆ ก็เป็นไปตามกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์
อันนี้ : นี่คือนสิ่งที่ขอทบทวนซ้ำแล้วซ้ำเล่าทุกครั้งที่มีการบรรยายเรื่อง อิทัปปัจจยตา
จนกว่าจะหมดภาคของการบรรยายเรื่องนี้.

สำหรับในวันนี้ เราจะได้ปรารภกันถึง อิทธิปัจจัยตา ในฐานะเป็น**สิ่ง**
ต้องรองซึ่งกันและกันในระหว่างศาสนา เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้
ไม่ต้องทะเลาะวิวาทกัน ไม่ต้องเกลียดชังกัน ไม่ต้องดูหมิ่นกัน, ในระหว่างศาสนา.

ขอให้คุณ **ข้อเท็จจริงอย่างหนึ่ง** ก่อน ว่าโลกของเรา กำลังอยู่ใน
วิกฤตกาล คือความยุ่งยากลำบากเป็นทุกข์ธรรมดา. ทั้งนี้เพราะเหตุอะไร? ทั้งนี้
ก็เพราะว่าไม่รู้บ้าง รู้ผิดๆ บ้าง; คือรู้ในทางซัดกัน จึงได้คิดร้ายกันแม้ในกรณี
ที่เกี่ยวกับศาสนา. **เจ้าหน้าที่ทางศาสนาเป็นเหมือนนักคนตาบอด** จึงได้
ข่มเหงคะนองร้ายกัน ด้วยการเอาศาสนานั่นแหละ เป็นเครื่องมือ : มีการยกศาสนา
ของตนข่มขี่ศาสนาของผู้อื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม **เพราะเข้าใจศาสนาผิด**
จนกระทั่งมีตนและมีผู้อื่นซึ่งตรงกันข้าม. คนเหล่านั้นตกอยู่ใต้อำนาจของ
ประโยชน์ทางเนื้อหนัง. เมื่อเห็นแต่ประโยชน์อย่างเดียวทางวัตถุหรือทางเนื้อหนัง
ก็ให้ศาสนานั้นเป็นเครื่องมือ เพื่อหาประโยชน์นั้นให้แก่ตน จึงต้องวิวาทกัน ด้วย
อำนาจความเห็นแก่ประโยชน์ ด้วยการให้ศาสนาเป็นเครื่องมือ. การทะเลาะวิวาท
กันในระหว่างศาสนา มิได้ช่วยเหตุนี้.

วันนี้คุณให้ละเอียดลงไปอีกทีหนึ่งว่า **แม้ในวงศาสนาเดียวกันก็มีการ**
ทะเลาะวิวาทกัน. ข้อนี้ระบุลงไปได้เลยว่าแม้ในพวกพุทธบริษัทนี้แหละ ต่างคน
ต่างเรียน ต่างคนต่างรู้ แล้วก็รู้มากจนไม่รู้ว่าจะรู้อะไร : **แทนที่จะใช้ธรรมะนั้น**
เป็นพ่วงแหสำหรับข้ามฟากข้ามทะเล ก็ดึงเอาไม้ไผ่แต่ละลำๆ นั้นมาฟาดกัน
มาตีกัน มาวิวาทกัน จนถึงกับเกลียดชังกัน แบ่งแยกเป็นพวกเป็นนิกาย. แม้แต่
ละคนๆ ในนิกายเดียวกัน ก็ยังทะเลาะกัน. นี่ก็เพราะความที่ไม่เข้าใจความ
อันแท้จริงของศาสนานั้นๆ จึงเกิดเป็นมีตัวเรา ตัวเขา มีทิฐิของเรา มีทิฐิ
ของเขา แล้วก็ทะเลาะวิวาทกันด้วยสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั่นเอง. **นี่คือข้อเท็จจริง**

ที่มีอยู่เฉพาะหน้าหรือปัญหาที่มีอยู่เฉพาะหน้า. ทำอย่างไรจึงจะขจัดปัญหาเหล่านี้
ออกไปเสียได้? อาตมามีความเห็นว่ามีอยู่อย่างเดียวกันเท่านั้น คือ การทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน.

การทำความเข้าใจซึ่งกันและกันนั้น, ถ้าทำโดยตรงไม่ได้ ก็จะต้อง
มี การต่อรองซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างอย่าถ้อถน : ช่วยกันฟังความคิด
ความเห็นของผู้อื่นบ้าง เพื่อจะได้เข้าใจหมดทุกแง่ทุกมุม แล้วก็จะได้เข้าใจถูกต้อง.
เมื่อเข้าใจถูกต้องแล้วมันก็จะตรงกัน เพราะว่าความถูกต้องย่อมมีแต่อย่างเดียว จะมี
หลายอย่างหรือหลายฝ่ายไม่ได้. นี่แหละคือข้อที่ว่า เราจะต้องมีการประนีประนอม
กันในระหว่างผู้ที่มีความคิดเห็นขัดกัน ในวงศาสนาเดียวกันก็ตาม หรือในต่าง
ศาสนาก็ตาม.

ทีนี้อะไรเล่าจะเป็น สิ่งต่อรอง หรือเป็นเครื่องมือในการต่อรอง?
อาตมาเห็นว่าไม่มีอะไรดีที่สุดในปัจจุบันนี้ หลักธรรมะเรื่อง อิทัปปัจจยตา.

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า “อิทัปปัจจยตา” คือหัวใจของสิ่งทุกอย่าง,
ของคนทุกคน, ของศาสนาทุกศาสนา; ดังนั้นถ้าต่างคนแต่ละคน เข้าถึงหัวใจ
ของเรื่อง มันก็จะเป็นหัวใจเดียวกันได้. นี่แหละเป็นความมุ่งหมายของการบรรยาย
ในวันนี้. เราอาจจะทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ด้วยการต่อรองกัน ระหว่าง
สิ่งที่เรียกว่า ศาสนา; หรือถ้ามากไปกว่านั้นก็อาจจะต่อรองกัน เพื่อจะทำความเข้าใจกัน
ในระหว่าง สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับมนุษย์; อาตมาอยากจะเรียกว่า
การต่อรองกันในระหว่าง ธรรมวิทยาทั้งหลาย.

คำว่า “ธรรมวิทยา” เป็นคำที่ผู้เขียนมาใช้ด้วยตนเอง; เพราะไม่รู้ว่าจะ
เรียกว่าอะไรดี. ธรรมวิทยา แปลว่า ธรรมที่เป็นวิทยา เป็นความรู้ก็ได้, “หรือ

ธรรมะที่เป็นที่พึ่งแห่งความรู้ก็ได้, หรือธรรมะที่ใช้เป็นวิทยา คือความรู้สำหรับปฏิบัติก็ได้. คำนี้จะใช้เป็นคำรวมสำหรับเรียก ศาสนา, เรียก วิทยาความรู้, เรียก วิทยาศาสตร์, เรียก ศิลปะ, เรียกอะไรก็ตาม ที่มนุษย์จะต้องมี.

ที่เป็นเครื่องของศาสนานั้น ก็เห็นอย่างง่าย ๆ เช่นตัวศาสนานั้นเอง และอาจจะขยายออกไปให้หมายถึงศีลธรรม, หมายถึงจริยธรรม, หมายถึงกฎหมาย, หมายถึงวัฒนธรรม, หมายถึงอารยธรรม, **แม้ที่สุดแต่สิ่งที่เรียกว่าโดยศาสตร์;** ธรรมเหล่านั้นก็เป็นธรรมวิทยาแขนงหนึ่ง ๆ ตามมากตามน้อย ตามถูกมากถูกน้อย ตามยุคตามสมัย, ตามถิ่นประเทศ; ซึ่งอาจจะรวมเรียกว่า **เนื่องกันอยู่กับศาสนา** ซึ่งมีอยู่หลายแห่งหลายมุม.

ในเครื่องวิทยาหรือความรู้ทั่วไป นั้น เราก็มีมากมาย เช่นว่าปรัชญา อภิปรัชญา ตรรกวิทยา จิตวิทยา สรีรวิทยา อนามัยวิทยา กระทั่งจักรวาลวิทยา สากลจักรวาลวิทยา มีอะไรอีกมากมาย; ในบรรดาวิทยาทั้งหลายนี้ เราเรียกว่า ธรรมวิทยาอย่างหนึ่ง ๆ ค้ำยเหมือนกัน.

ทีนี้ ถ้าเราจะมองดูให้ละเอียดไป **ในเครื่องของวิชาวิทยาศาสตร์** ก็มี ความรู้เรื่องฟิสิกส์, เรื่องเคมี, เรื่องเมคคานิกส์, กระทั่งเรื่อง relativity ซึ่งละเอียดซุ่มซุ่มที่สุดในความเป็นวิทยาศาสตร์, ทั้งหมดนี้แต่ละอย่าง ๆ ก็เป็นวิทยารธรรม หรือธรรมวิทยา อย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งแยกออกไป.

ทีนี้ ถ้าเราจะดู **ในเครื่องของศิลปะ หรือศิลปะ** มันก็มีมาก. ศิลปะ ก็เพื่อศิลปะ; ศิลปะนั้น ตามความหมายเดิม คือวิชาสำหรับแสดงฝีมือ. ศิลปะกับศิลปะนั้น ที่จริงก็เป็นคำ ๆ เดียวกันมาแต่ก่อน แต่เดี๋ยวนี้เราเห็นได้ว่าใช้ต่างกัน : ศิลปะ มุ่งไปในทางความงามงาม ศิลปะนี้ ยังคงมุ่งไปทางการแสวงหาประโยชน์ของบุคคลผู้มีศิลปะอยู่ตามเดิม ไปตามเดิม ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาทีเดียว.

เดี่ยวยังมีวิชาสุนทรีย์ คือวิชาเกี่ยวกับความงามโดยเฉพาะ ล้วนแต่มุ่งหมายที่จะถือเอาประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ผู้มีศิลปะจะต้องการอย่างไร; ดูๆ ก็คล้ายกับว่าเป็นเครื่องล่อ.

ในบรรดาสิ่งเหล่านี้ซึ่งมีมากมายอย่างนี้ ดูแล้วมันก็คล้ายกับว่าเดินกันไปคนละทิศละทาง. แต่ถ้าดูให้ละเอียดลออแล้ว ยังจะเห็นได้ว่ายังมีอะไรที่เป็นแกนกลางเหมือนกัน กล่าวคือมีกฎเกณฑ์แห่ง อิทัปปัจจยตา เป็นแกนกลางอยู่ในธรรมวิทยาเหล่านั้นด้วยกันทั้งนั้น อย่างที่เคยอธิบายมาแล้วในวันก่อนๆ ว่า **วิชาความรู้ของคนเกิดขึ้นตามความต้องการของคน; เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา.** สิ่งที่เราเรียกว่า ศาสนา ชัดแย้งกันอย่างไร ธรรมวิทยาทั้งหลายมากมายเหล่านี้ ก็ขัดแย้งกันอย่างนั้น : มีของกุ่ที่ดีกว่าของสุ; มีของเราที่ดีกว่าของเขา; ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหายุ่งยากลำบากทั่วไปทั้งโลก. ดังนั้น ก็ควรจะมีการกระทำหน้าที่ทำความเข้าใจกันและกัน ให้มันเป็นไปด้วยกันได้โดยง่าย กลมกลืนกันไป และเป็นไปแต่ในทางที่จะเป็นประโยชน์โดยตรง ไม่ต้องเสียเวลา และไม่ต้องกลายเป็นเครื่องมือสำหรับใช้เอาเปรียบผู้อื่น หรือทำลายผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา.

ทีนี้ เราที่ **จะคุยกันในแง่ของสิ่งที่เรียกว่าศาสนาก่อน** ว่าจะทำความเข้าใจกันได้ด้วยการต่อรองอย่างไร แล้วธรรมวิทยานั้นมากมายหลายแขนงในโลกนี้ ก็อาจจะต่อรองกันได้โดยลักษณะอาการอย่างเดียวกัน.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้น มันก็มีอยู่มากจนนับไม่ไหว ถ้ารวมกันทั้งอดีตปัจจุบันด้วยแล้วยังนับไม่ไหว : บางศาสนาก็สาปสูญไปแล้ว บางศาสนาก็ยังอยู่. ทีนี้เราจะเอากันแต่ศาสนาที่ยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ในโลกนี้. ศาสนาเก่าแก่ที่เจียบไปแล้ว เป็นพันๆ ปีไปแล้ว ก็เลิกแล้วกันไป; และศาสนาที่ยังอยู่ในเวลานี้

มันก็มีอยู่มาก และบางศาสนาก็เก่าเป็นพัน ๆ ปี ด้วยเหมือนกัน. ถ้าเอาแต่ศาสนาที่ยังเป็น ๆ อยู่ ยังรู้จักกันอยู่ ก็ยังมีการไหว้ตัวอยู่ในโลกนี้ ก็ยัง *พอจะนับได้ถึง ๑๒ ศาสนา*. ผู้ฟังก็คงจะร้องตะโกนว่า มีตั้งโหลเชียวนะโว้ย! คือตั้ง ๑๒ ศาสนาอย่างนี้ เราก็เรียกว่ามีโหลหนึ่งได้.

ศาสนากลุ่มแรก ก็จะต้องนึกถึงศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย, ยก **ศาสนาพุทธ** ขึ้นมาก่อนเป็นศาสนาที่ ๑; ที่ ๒ ก็คือ **ศาสนาไชนะ**; ที่ ๓ ก็คือ **ศาสนาฮินดู** หรือศาสนาพราหมณ์; ที่ ๔ ก็คือ **ศาสนาซิกข์**; ทั้ง ๔ ศาสนานี้เกิดในประเทศอินเดีย.

ต่อออกไปทางประเทศเปอร์เซีย ก็มี **ศาสนาปาร์ซี** หรือ **โซโรอัสเตอร์** หรือโซโรสทุระ เรียกลำบาก; เรียกกันว่า โซโรอัสเตอร์ มันเรียกลำบาก ก็เรียกปาร์ซี, นับเป็นที่ ๕.

ทีนี้ ดูไปทางขวามือ คือตะวันออก : ศาสนาที่ ๖ ก็คือ **ศาสนาของเหลาจื๊อ**; ศาสนาที่ ๗ ก็คือ **ศาสนาของขงจื๊อ** เหล่านี้เกิดในประเทศจีน; ศาสนาที่ ๘ ก็คือ **ศาสนาชินโต**; นี้เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น.

ทีนี้ ดูต่อไปอีกทางซ้ายมือ ทางตะวันตก : ศาสนาที่ ๙ ก็มี **ศาสนาอิว**; ศาสนาที่ ๑๐ ก็มี **ศาสนาคริสต์**; ศาสนาที่ ๑๑ ก็มี **ศาสนาอิสลาม**; ศาสนาที่ ๑๒ ก็คือศาสนาพันธุ์ผสมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ที่แพร่หลายอยู่ ออกหน้าออกตาอยู่ เช่น **ศาสนาบาไฮ** หรือบาฮออิ. แถมนั้นยังมีศาสนาผสมใหม่อีกหลายศาสนา ในอเมริกาก็มี ในยุโรปก็มี; แต่ที่ขึ้นหน้ากว่าเพื่อนก็คือศาสนาบาไฮ ที่จะขึ้นมาเทียมบาเทียมโหลศาสนาเก่าๆ ที่มีอยู่เดิม. เราจึงนับได้เป็น ๑๒ ศาสนาด้วยกันที่ยังมีชีวิตอยู่ ยังเคลื่อนไหวอยู่ ยังไม่ตาย.

นี่แหละคนบางคนก็จะร้องขึ้นว่า ศาสนามีตั้งโหลเชียวนะโว้ย! เมื่อมีมากอยู่อย่างนี้ มากมายถึงขนาดนี้ จะทำอะไรกันดี : ล้วนแต่มีทางที่จะขัดแย้งกัน ไต่มาขึ้น ยิ่งมีมากเท่าไร ก็มีทางที่จะขัดแย้งกันมากยิ่งขึ้นเท่านั้น. บางศาสนา ก็มีอิทธิพลมาก คือมีสมาชิกมาก. บางศาสนาก็มีกำลังเงิน กำลังอำนาจน้อย ล้วนแต่มีอะไรที่ไม่ค่อยจะเท่า ๆ กัน. บางศาสนาสำหรับคนใจ บางศาสนาสำหรับคนฉลาด. **แม้ในศาสนาๆ เดียว ก็ยังมีหลักธรรมสำหรับคนใจ สำหรับคนฉลาด และสำหรับคนป่วนกลาง;** คือว่าศาสนาหนึ่ง ๆ นั้นก็แยกออกไปได้เป็นหลายสาขา เป็นหลายนิกาย : ยกตัวอย่างพุทธศาสนานี้ก่อน.

พุทธศาสนาส่วนใหญ่เดี๋ยวนี้ เรารู้จักกันว่ามีอยู่ ๒ สาขา คือ เถรวาท กับ มหายาน.

เถรวาทนั้น ถือกันว่าเป็นของดั้งเดิม เป็นของเคร่งครัดตามแบบเดิม. มหายานนั้นถือกันว่าเป็นเกิดใหม่ แก้ไขใหม่ ไม่ถือเคร่งครัดตามแบบเดิม. เมื่อมันมีหลักเกณฑ์อย่างนี้แล้ว มันจะลงรอยกันได้อย่างไร? ท่านทั้งหลายลองคิดดู. คนหนึ่งเปิดออกไปให้กว้าง, คนหนึ่งรวบรัดเอามาให้แคบ; มันจะเข้ากันได้ได้อย่างไร? อาตมามีความเห็นที่ **ทั้งเถรวาททั้งมหายาน ไม่ใช่พุทธศาสนาอย่างเดิม** : ไม่ใช่พุทธศาสนาอย่างเดิมแท้. พุทธศาสนาอย่างแท้ ต้องเป็นพุทธศาสนาอย่างที่ไม่เป็นเถรวาท ไม่เป็นมหายาน : **ต้องเป็นพุทธศาสนาอย่างตั้งแต่ก่อนที่จะแยกกันเป็นเถรวาท หรือเป็นมหายาน ; ต้องเป็น พุทธศาสนาที่ไม่เรียกตัวเองว่า เถรวาทหรือมหายาน.** การเรียกว่าเถรวาทหรือเรียกว่ามหายานนั้น มันแสดงข้อขัดแย้งกันอยู่ในตัวแล้ว. เมื่อมีข้อขัดแย้งแล้ว ก็เรียกว่าไว้ใจไม่ได้. มันต้องเป็นพุทธศาสนาที่ไม่เป็นเถรวาท ไม่เป็นมหายาน คือเป็นพุทธศาสนาเดิมแท้แน่นอน.

ศาสนาของพระพุทธเจ้า มีหัวใจเป็น อธิปไตย จิตตา อย่างเปิดเผย อย่างชัดแจ้ง อย่างแจ่มใส. **อธิปไตย จิตตา นี้ เป็นเดรวาทก็ได้ เป็นมหายานก็ได้. อธิปไตย จิตตา ต้องเป็น อธิปไตย จิตตา!** แม้เดรวาทก็พูดเรื่องอธิปไตย จิตตา; แม้มหายานก็พูดเรื่อง อธิปไตย จิตตา; และก็มีจะพูดไปตามแบบของเดรวาท หรือตามแบบของมหายาน : พวกหนึ่งจะทำให้เครื่องจักรเข้ามา, อีกพวกหนึ่งจะขยายให้กว้างออกไป นี่มันมีการเปลี่ยนแปลงได้; เพราะฉะนั้นจะต้องมีการปรับปรุงกันใหม่ ให้กลับไปสู่อธิปไตย จิตตา เดิมของพระพุทธเจ้า ก่อนแต่ที่จะแยกกันเป็นเดรวาทหรือมหายาน.

การแยกนี้ มันต้องมีเหตุปัจจัยที่แปลกไปกว่าเดิม มันจึงแยก. ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยอะไรที่แปลกไปกว่าเดิมแทรกแซงเข้ามาแล้ว มันก็ไม่มี การแยก. ถ้ามีการแยก ต้องถือว่ามีอะไรแทรกแซงเข้ามาให้ผิดไปจากเดิม. เดรวาทก็เป็น *conservative*; มหายานก็เป็น *liberal*; ล้วนแต่มุ่งเข็มไปทางหนึ่งๆ ซึ่งเป็นการไปแตะต้องของเดิมให้เปลี่ยนแปลงไม่มากนักน้อย. **พุทธบริษัทที่แท้จริง อย่าเรียกตัวเองว่าเดรวาท หรือมหายาน. ถ้าเรียกก็เรียกแต่ปากเกิด ในจิตใจอย่าให้เป็นเดรวาทหรือมหายานเลย** จึงจะเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้องของพระพุทธองค์.

เอาละ ที่นี้เราจะดูกันในแง่ที่มันจะแยกกันไปอย่างไร ?

เมื่อแยกออกไปเป็นเดรวาทแล้ว เป็นมหายานแล้ว มันก็ยังมีการแยกย่อยลงไปอีก : เดรวาทก็มีหลายแบบ, มหายานก็มีหลายแบบ; แล้วแบบไหนจะเป็นเรื่องที่ต้อง. เดรวาทบางพวกก็เก่งวินัย เช่น ในเมืองไทยนี้ว่ากันว่าเครื่องศรัทธาในวินัย; เดรวาทบางพวกก็เก่งทางบาลี หรือทางพระสูตร เช่น ในลังกา; เดรวาทบางพวกเก่งอภิธรรม เช่น พวกพม่า. ต่างคนต่างหมายมั่น

ขึ้นมือกันอย่างใดอย่างหนึ่ง จนไม่ได้ทำให้หมดทั่วๆ ไป มันก็เกิดการแตกต่างหรือขัดแย้งกัน อย่างที่ว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยกับในลังกา กับในพม่า ก็ไม่ลงรอยกลมกลืนกันไปได้ เพราะว่าต่างฝ่ายต่างจะเอาดีเอาเด่นกัน ในทางใดทางหนึ่ง ; หรือว่ามีความสามารถที่จะเอาดีเอาเด่นได้แต่ในทางใดทางหนึ่ง และหัวใจของกณชัตตินี้ก็มุ่งแต่จะเอาดีเอาเด่นเท่านั้น : เมื่อเอาดีเอาเด่นทางนี้ทางโน้นไม่ได้ ก็จะต้องเอาดีเอาเด่นทางที่ตัวจะทำได้ ; เพราะฉะนั้นมันจึงไปเพิ่มให้มากแก่ทางที่ตัวจะทำได้. แต่แล้วก็อย่าลืมว่า หัวใจเดิมๆ นั้น มันมุ่งหมาย อิทัปปัจจยตา เหมือนกันทั้งนั้น.

ที่นี้ดูทางฝ่ายมหยานบ้าง.

มหยานนี้ก็จะเห็นได้ชัด เห็นได้ง่ายๆ ว่ามีเป็น ๓ ขนาดอยู่เหมือนกัน : ขนาด **มหยานนกเต็ก** นี้ก็อย่างหนึ่ง, **มหยานสุขาวดี** นี้ก็อย่างหนึ่ง, **มหยานสูญญา** นี้ก็อย่างหนึ่ง. ถ้าไม่เคยทราบ ก็อย่าเพิ่งไปดูอุดมมหยาน. มหยานมิให้มากอย่างนี้ จึงพากันไปได้มาก อย่างที่เขาอวดอ้างว่าเขาเป็นมหยาน. ถ้าเห็นว่ายังโง่มาก ก็ให้ศาสนาองเต็กก็ได้ : เมากระตาสเขาอะไรส่งไปให้แก่นคนที่ตายแล้ว เพราะคนเป็นๆ มันรักคนที่ตายแล้ว ; อย่างนี้ก็ทำได้ง่ายๆ. นี้ก็เรียกว่า มหยาน และทำกันอยู่ทั่วไปไม่ต้องอธิบาย. ที่นี้ อันที่ ๒ เรียกว่าพวกนิยมสุขาวดี. นี้ก็คืออาชีพทั้งหลายโดยมากที่ไม่อาจจะเข้าใจอะไรได้ นอกจากว่าท่องชื่อพระพุทธเจ้าอมิตาภะ วันละหลายๆ พันครั้งให้ขลังขึ้นมา พอจิตก็มีธมมารับไปสู่สุขาวดีเลย ไปสู่สวรรค์เลย. ถึงแม้ว่าจะมีวิธีการอย่างอื่น คำพูดอย่างอื่น มันก็ไปรวมอยู่ที่สุขาวดีแดนสวรรค์. ลักษณะอย่างนี้มีอยู่เสมอในพวกเถรวาท ; คงจะได้เค้าเงื่อนมาจากมหยานที่แรกก็ได้ หรือว่าจะมีของตัวเองมาก่อนก็ได้. ข้อที่ว่าทำอะไรอย่างเคร่งครัด อย่างหลับหูหลับตา ให้มากเข้าไว้ ตายก็ไปสวรรค์ จบกันเพียงเท่านั้น นี้ก็มีอีกชั้นหนึ่ง : พรธนาแดนสุขาวดีไว้ให้น่าปรารถนาที่สุด แล้วก็

บอกวิธีที่จะไปสู่สุชาติไว้ โดยการกระทำอย่างนั้นๆ. ถ้าอย่างมหายานก็ดูจะง่ายมาก ไม่ต้องลงทุนอะไร ออกซื้อ นโม อมิตาภะ, นโม อมิตาภะ ของอาชีวนั้น วันละหลายๆ พันครั้ง ก็ไปได้. ส่วนในพวกเถรวาทนั้น บางทีก็สอนกันว่าจะต้องทำอย่างนั้น จะต้องทำอย่างนี้ เช่นจะต้องบูชาด้วยดอกไม้ ๘๔,๐๐๐ ดอก รูปเทียน ๘๔,๐๐๐ ดอก แล้วก็ไปเกิดในโลกพระศรีอารีย หรืออะไร นี่มันต้องลงทุนมาก เสียเปรียบอาชีวน แต่เขาก็ไปสู่สุชาติด้วยกัน.

ที่นี้ มหายานที่แท้ ที่ควรจะเรียกว่าดี ก็คือ พวกสัจจญาณ.

พวกมหายานถือหลักธรรมะที่เรียกว่า **สัจจญาณ** หรือ **ตถตา** มากที่สุด พุทธถึงมากที่สุดกว่าพวกเถรวาท. ในเมืองไทยนี้ ไม่ค่อยจะพุทถึงสัจจญาณ หรือตถตา ทั้งที่เป็นเถรวาท. ครั้งแรกที่อาตมาเอาเรื่องสัจจญาณมาพูด ก็ถูกหาว่าเป็น มหายานแล้ว. เขาว่าอาตมาเป็นมหายาน เพราะว่าเอาเรื่องสัจจญาณมาพูด. นี่ขอ ให้ดู **ความเขลาของพวกเถรวาทในเมืองไทย** ทั้งที่เรื่องสัจจญาณก็มีอยู่ใน พระไตรปิฎก มากมายทั่วไป. เรื่อง ตถตา ก็มีอยู่ในพระไตรปิฎกเหมือนกันที่ พระสวดเมื่อตะกัณ : ตถตา อวิตถตา อนัญญตถตา อย่างนี้ก็มิอยู่ในพระไตรปิฎก.^๑ แต่พออาตมาเอาเรื่องสัจจญาณมาพูด ก็ถูกประณามว่าอาตมาเป็นมหายานแล้ว. ขอให้รู้ กันไว้อย่างนี้ด้วย. แล้วมันก็จริง ที่ว่าพวกมหายานเขาพุทถึงสัจจญาณมาก. เมื่อ พุทถึง **สัจจญาณ** ก็เป็นอันพุทถึง **ตถตา** อยู่ในตัวไปด้วยกัน เพราะมันเป็นเรื่อง เดียวกัน. เขาพุทมากกว่า, เขาเขียนมากกว่า, เขาพิมพ์โฆษณามากกว่า, กระทั่งทำอะไรๆ มากกว่า; พวกเมืองไทยเลยเข้าใจไปว่าเรื่องสัจจญาณนี้เป็นมหายาน, ทั้งที่เป็นเถรวาทเต็มตัว! นี่แหละ **เราอย่าไปยึดเถรวาท อย่าไปยึดมหายาน ;**

๑. เช่นสูตรเพียงสูตรเดียว ในนิทานสยัคค นิทานวรรค สยัคคตนิคาเย, (ไตร. จ. ๑๖ น. ๓๐ บ. ๖๑) สวดประมาณ ๔๐ นาที, ก็มีคำว่า อิตถปิปัจจยตา ปรากฏอยู่ถึง ๒๒ ครั้ง, คำว่า ตถตา และอวิตถตา เป็นกัน ปรากฏอยู่ถึง ๑๑ ครั้ง.

ปล่อยให้เป็นพุทธศาสนาที่ถูกต้อง : ไม่เป็นเถรวาท ไม่เป็นมหายาน เป็น
พุทธศาสนาเดิมแท้ มีหลักเป็น มัชฌิมาปฏิปทา กล่าวคือ อิทัปปัจจยตา.

สิ่งที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา นั้น ถ้าผู้ใดเข้าใจถูกต้องแล้ว นั่นแหละคือ
มัชฌิมาปฏิปทา คือไม่ปฏิบัติสุดโต่งไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง พุทอยู่ตรงกลางว่า “เมื่อมี
สิ่ง^{๕๕} ๆ เป็นปัจจัย สิ่ง^{๕๕} ๆ จึงเกิดขึ้น” : ไม่ยอมพูดว่าเกิด, ไม่ยอมพูดว่าไม่เกิด;
ไม่ยอมพูดว่ามีตัวตน, ไม่ยอมพูดว่าสูญเปล่าหรือว่าไม่มีตัวตน; ไม่ยอมพูดคำ
ที่เป็นคู่ ๆ ๆ ๆ สุดซ้ายสุดขวา ไม่ว่าคู่ไหนทั้งหมด; แต่พูดว่า อิทัปปัจจยตา :
“ความ^{๕๕}ที่มีสิ่ง^{๕๕} เป็นปัจจัย สิ่ง^{๕๕}จึงเกิดขึ้น”. นี่เรียกว่าอยู่ตรงกลาง เป็น
อิทัปปัจจยตา ที่พอดี พอเหมาะถูกต้องไปตามกฎเกณฑ์ของเดิม.

ที่นี่ การที่มันกลายมาเป็นกงเต็กบ้าง เป็นสุมารบ้าง เป็นเก้งวินยบ้าง
เก้งบาลีบ้าง เก้งอภิธรรมบ้างนี้ มันเป็น อิทัปปัจจยตา ที่กำลั้งคล้ง; อิทัปปัจจยตา
ที่กำลั้งเตือกกำลั้งคล้ง ไม่อยู่ในสภาพเดิมที่พอดี : มันมีอะไรกระตุ้นเตือนให้คล้ง
อยู่เรื่อย จึงควรถือว่าไม่ใช่พุทธศาสนาเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า. นี่แหละควรจะมา
ทำการต่อรองกัน ในระหว่างเถรวาทกับมหายาน หรือว่าในเถรวาทด้วยกันทุก ๆ นิกาย
ทุก ๆ พวก มาต่อรองกัน; จะเป็นเรื่องกงเต็กก็ดี จะเป็นเรื่องสุมารก็ดี เรื่อง
สูญญตา^{๕๕}ก็ดี มาต่อรองกันให้ยับไปหา อิทัปปัจจยตา ที่พอดี.

เรื่องกงเต็ก มันก็เป็น อิทัปปัจจยตา แต่เป็น อิทัปปัจจยตา อย่างอวิชชา
มากเกินไปสักหน่อย เพราะมันมีอำนาจสิ่งอื่นเข้ามาแทรกแซง : ความรักบ้าง
ความอาลัยอาวรณ์บ้าง อะไรบ้าง ซึ่งล้วนแต่เป็นลักษณะของอวิชชาทำให้เกิดของ
อย่างนั้นขึ้นมา.

เรื่องสุนัข ก็เป็น อิตัปปัจจยา แต่ว่ามีความโลภหรือการค้ำกำไรเกินควรมากเกินไป. มันไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกอำนาจของ อิตัปปัจจยา มีแต่ว่ามันเกินไป หรือมันขาดไปบ้าง. ที่มันเกินไปบ้าง หรือมันเพื่อไปบ้างนั้น ก็มาต่อรองกันให้พอดี.

สมมติว่าเรื่องทำงตึก มันก็มีบุญมีกุศล เพราะว่าคำว่า กงตึก มันก็แปลว่า บุญหรือกุศล เพราะอย่างน้อยก็ทำด้วยความกตัญญูต่อบุคคลที่ นี่มันก็เป็นบุญเป็นกุศลแล้ว. แต่ว่าทำอย่างไรถึงจะเป็นประโยชน์ มันก็ควรจะนึกกันบ้าง ไม่ควรจะให้มันเสียไปเปล่าๆ. เมื่อนึกถึงคนที่ตายแล้ว ควรจะทำอย่างไร ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย อย่างนี้เป็นต้น; นั่นแหละ อิตัปปัจจยา จะไต่เดินไปถูกต้องทางคือไม่เพ้อ. นี่เรียกว่าแม้ในฝ่ายพุทธศาสนาแท้ๆ ก็ยังต้องมีการต่อรองระหว่างเถรวาทระหว่างมหายาน เพื่อให้กลับไปสู่พุทธศาสนาเดิมแท้.

ที่นี้ **ศาสนาที่ ๒ เรียกว่าศาสนาไซนะ** คือศาสนานิกرنต์ เรียกเต็มชื่อว่า เตียรธียนิกرنต์. คำว่า “เตียรธีย์” นั้น แปลว่า ศาสนา หรือลัทธิ; เตียรธียนิกرنต์ แปลว่า **ศาสนาของนิกرنต์**. มีเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **ไซนะ** เป็นภาษาสันสกฤต. **ไซนะ** ก็คือชนะ เหมือนกับภาษาบาลีว่า ชินะ. ทั้งสองคำนี้มีความหมายพิเศษ : ชินะ แปลว่าชนะ. พระพุทธเจ้าก็ทรงเรียกพระองค์เองว่า ชินะ อยู่บ่อยๆ เช่นตรัสว่าเราชนะแล้ว คือเป็น ชิโน.

ส่วนที่เรียกว่า นิกرنต์นั้น ก็เป็นศัพท์ธรรมะสูงสุด แปลว่า ไม่มีกิเลส : นิ แปลว่า ไม่; กรนฺต คือ ก็นถะ แปลว่า เครื่องผูกมัดคือกิเลส; นิกرنต์ก็คือ ไม่มีกิเลส. ศาสนานิกرنต์ ก็คือศาสนาที่ไม่มีกิเลส. **ไซนะ** ก็คือชนะ. ศาสนานี้เรียกกันในเวลาขึ้น ทั่วไปทั่วโลกว่า **ไซนะ** แต่คนอ่านมันอ่านผิด คืออ่านคำ Jain

ว่า เชน. ที่แท้ต้องอ่านว่า ไชนะ หรือ ชายนะ ไม่ใช่อ่านว่า เชน เหมือนที่อ่านกันโดยมาก.

ศาสนาไชนะไม่ควรจะรู้จักไว้บ้างสำหรับพุทธบริษัท รู้ไว้แต่อย่างใดก็ได้
ว่าเมื่อพระสิทธัตถะของเราออกบวช เพื่อแสวงหาว่าอะไรเป็นความหลุดพ้นนั้น ก็ลองนึกดูที ว่าท่านจะไปที่ไหน? ท่านก็ต้องไปสู่สำนักที่ดีที่สุด ที่สงบสอนอยู่ในเวลานั้น; แล้วมันคือสำนักอะไร? มันก็คือศาสนานิกายนี้เอง ที่มีดีที่สุดในเวลานั้น. ไปที่อาฬารดาบส, อุทกดาบส ซึ่งเป็นสำนักสมาบัติมีปรัชญา แล้วก็ไม่พอใจ; แล้วจึงได้เสด็จไป ประพฤติวัตรอย่างที่เราเรียกว่าเดียรฉัตร. พระพุทธเจ้าตรัสเล่าไว้เอง ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น เป็นพุทธภาษิตอยู่ในสูตรหลายสูตรในพระไตรปิฎก ว่าตกคตไปประพฤติวัตรอย่างนั้นๆๆๆ ซึ่งเป็นวัตรอย่างนิกายนี้ทั้งนั้น. ที่สะดวกง่าย ๆ ที่สุด ก็อ่านจากพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ได้รวบรวมมาใส่ไว้ในหนังสือนี้ทั้งหมดแล้ว ว่าพระพุทธเจ้าได้ประพฤติวัตรอย่างนิกายนี้คืออะไร? เรื่องเปลือยกาย เรื่องไม่กินอาหาร เรื่องนอนบนหนาม เรื่องนอนในป่าช้า เรื่องฉันอุจจาระ เรื่องอะไรต่างๆ เหล่านี้ ไปอ่านดูก็ได้. ท่านไปทำอย่างนั้นก็เพื่อศึกษาให้หมด ในลัทธิที่ดีที่สุดในเวลานั้น.

เมื่อท่านเข้าไปเป็นศิษย์ของหมู่ผู้นิกายนี้ อยู่ ก็หมายความว่า ต้องมี “**เพื่อนร่วมชั้นเรียน**” ด้วยกันหลายคน. “**เพื่อนร่วมชั้นเรียน**” ของท่านคนหนึ่ง อย่างน้อยก็คือมหาวิระ หรือที่เรียกว่านิกายนาฏบุตร เป็นผู้ที่ควรจะต้องว่าเป็นเพื่อนร่วมเรียนกันมา เพราะพึ่งสมัยกัน และเคยประพฤติวัตรอย่างเดียรฉัตรด้วยกัน.^๑ แต่ในที่สุด พระสิทธัตถะท่านเห็นว่าไม่ไหว ท่านจึงเลิกเสีย และเปลี่ยนการปฏิบัติ

๑. ก็กรณีที่พระองค์ทรงประพฤติกตกถมถนุโยคอย่างเดียรฉัตรนิกายนี้ ดังที่ได้ตรัสเล่าแก่พระสารีบุตร ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลีมหาสังฆทานสูตรที่ ๑๒ แห่งสัททนาทวารค ม. ม. ๑๒/๑๕๕/๑๗๗.

ไปเสียทางอื่น. ส่วนมหาวิระหรือนิกัณณนาฏบุตรนั้น ยังคง “เรียน” ต่อไป จนกระทั่ง “ตั้งตัว” เป็นพระศาสนิกชนองค์ที่ ๒๘ ของศาสนานั้น.

ข้อนี้ หมายความว่าศาสนิกชนองค์ก่อนหน้านั้นประมาณ ๒๐๐ – ๓๐๐ ปี ก่อนการเกิดของพระพุทธเจ้าก็มีอยู่แล้ว. เขาเรียกกันว่า ปารุศนาต มีรูปปฏิมาเปลือยทำด้วยศิลา ปราภฏอยู่ทั่วไปในปุณณียสถานฝ่ายไชนะ. เมื่อประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ ปี ก่อนพระพุทธเจ้า; ศาสดาองค์นั้นจะต้องมีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด จึงได้มีรูปสลักหินของท่าน ในกาลต่อมามากมาย. ที่นี้ สำหรับศาสนาไชนะรุ่นหลังนี้ ยุคใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา ทั้งโดยประวัติความเป็นมา และคำสั่งสอนก็สอนคล้ายกันในตอนต้นๆ. หากแต่ศาสนาไชนะนี้ เติบโตเลยไปถึงขนาดไม่มีขอบเขตจำกัด ในการที่จะทรมานกิเลสหรือทรมานร่างกาย ฉะนั้นผู้ปฏิบัติขั้นสูงสุดในศาสนานี้ จึงมีอยู่ประเภทหนึ่ง คือไม่นุ่งผ้า อย่างรูปถ่ายที่แขวนอยู่ที่นั่น, ซึ่งอาตมาโชคได้ไปวัดของเขา และได้พบผู้ที่เขาถือกันว่าเป็นพระอรหันต์องค์นี้ ตามลัทธิของเขา. เขาว่ากันว่ามิพระอรหันต์ไชนะเช่นนี้เหลือสัก ๓ – ๔ องค์เท่านั้นในเวลานี้; ซึ่งเดินทางไปตามจุดต่างๆ ของศาสนานี้ซึ่งมีอยู่ทั่วไป ในอินเดียภาคใต้และภาคกลาง.

ในอินเดียนั้น มีนักบวชที่ไม่นุ่งผ้าที่เปลือยหมดทำนองนี้ มากมาย นับเป็นสิบเป็นร้อยคน; แต่นั่นไม่ใช่ศาสนาไชนะ. ส่วนในศาสนาไชนะมีอยู่ ๓ – ๔ องค์เท่านั้น รวมทั้งองค์หนึ่ง ที่ถ่ายรูปมาให้ดูนี้. นี่เรื่องของศาสนาไชนะที่ควรจะมีมาคิดดู. เขายอมกระทำทุกอย่างเพื่อให้เป็นอิสระ; เพราะว่าถ้าไม่เป็นอิสระ ก็หมายความว่ามิ ครันละ หรือ คันละ. มีครันละหรือคันละ คือมีเครื่องผูกพัน; ฉะนั้น เมื่อพูดถึงเครื่องผูกพัน ก็คิดเอาเองก็แล้วกัน : รู้สึกอย่างไรหรือว่าจะอะไรเป็นเครื่องผูกพัน ก็เปลื้องทิ้งไปเสีย; ดังนั้นเขาจึงเปลื้องออกไปให้หมด กระทั่งผ้านุ่ง; ที่อยู่ก็ไม่มี, ผ้านุ่งก็ไม่มี, บาตรก็ไม่มี,

ใช้ใส่มือฉัน, มีตโกนก็ไม่ต้องมี : เมื่อผมยาวออกมาก็ถอนผมทิ้ง. นี่ยังทำกันอยู่จนกระทั่งเวลานี้ แล้วประชาชนก็นับถือ อย่างน้อยก็ในความเคร่งครัด. เขานับถือพระอรหันต์ในศาสนานิกายเถรวาทมากถึงขนาดนี้ จนถึงกับว่าเส้นผมนั้นเมื่อถอนออกมาแล้ว เส้นหนึ่งก็ไม่มีเหลือตกดิน แย่งกันเอาไปหมก เอาไปบูชาอย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ ศาสนาพุทธกลับเข้าไปในประเทศอินเดียไม่ได้ ในเวลานี้ก็เพราะมีปัจจัยสำคัญอยู่อย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่าง; กล่าวคือมีศาสนาอื่นอยู่. เพราะว่า พระในศาสนาอื่น ๆ นี้ นอกจากไม่มีเครื่องผูกพันอย่างนั้นแล้ว ยังเคร่งอะไรมากมาย : ไม่นั่นเนื้อ นี่เป็นธรรมดอยู่แล้ว ที่นี้ผักก็เหมือนกัน ถ้าเก็บมาให้โดยเฉพาะเจาะจงแล้ว ก็ไม่ฉัน. พระไทยเรายังฉัน แม้ใครจะไปเก็บผักมาให้โดยเฉพาะเจาะจง ก็ยังฉัน; ไม่นั่นเฉพาะแต่อุทกิสตมังสะ คือเนื้อ. ส่วนพระนิกายอื่น จะไม่ยอมฉันแม้ผักที่เก็บมาเจาะจง; ต้องเป็นของที่มีอยู่ตามธรรมดาเอามาใส่่มือให้ฉัน. ฉะนั้นจากฝ่ามือหมดแล้วก็ล้างมือ ไม่มีเก็บไว้ฉันเพล เพราะไม่มีบาตร. นี่แม้อาหารก็ยังบริสุทธิ์อย่างนี้ และยังมีหลักเกณฑ์อีกหลายอย่างที่ปฏิบัติลำบาก เช่นว่าพอเอามาให้ เกิดแมลงวันมาตอม; อาหารอย่างนั้นไม่เอาแล้ว เพราะมันเป็นการแย่งแมลงวันฉัน; มันทำความคับแค้นใจให้แก่แมลงวัน ไม่ยอมรับอาหารนั้นแล้ว. นี่พระพุทธเจ้าท่านก็เคยทรงทำอย่างนี้ : ไปอ่านดูในสูตรเหล่านั้นที่ตรัสเล่าไว้เอง. ถ้าผู้ถวายอุ้มลูกมาถวาย มาเพื่อถวายอาหาร นี่ก็ไม่เอาแล้ว หนีแล้ว เพราะว่าทำความลำบากเบียดเบียนแก่เด็กอ่อน คือเด็กทารกที่อุ้มมาถวายนั้น; แล้วยังมีอะไรมากมายที่เขาถือเคร่งครัดอย่างนี้ ฉะนั้น ประชาชนจึงเลื่อมใส และก็เรียกว่าอรหันต์ตามความหมายของศาสนานั้น.

ที่นี้ ศาสนาพุทธเข้าไปไม่ได้ เพราะว่าพระเราไปสุมบุญให้ดู ชาวบ้านว่าพระบ้า; พระไปกินเนื้อให้ดู ชาวบ้านว่าเป็นยักษ์; พระเที่ยวถือกล้องถ่ายรูป

เขาเรียกว่าเศรษฐี ไม่ใช่พระ. เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาที่จะกลับเข้าไปในประเทศอินเดีย ยากมาก เพราะมีศาสนาไชนะนี้อยู่; เป็นข้อขัดแย้งกันอยู่อย่างนี้ ขอให้ดูให้ดี. ถ้าเรามีการทำความเข้าใจกันได้ อะไรกันได้อะไรกันได้อันจะดีกว่านี้มาก. ศาสนาไชนะพวกที่นุ่งผ้าเขาเรียกว่า เศวตัมพร มีนุ่งผ้าขาวบ้าง. พวกไม่นุ่งผ้าเลย เรียกว่า ทิมมพร แต่ก็ยังเป็นไชนะด้วยกัน มีคำสอนอย่างเดียวกัน มันแล้วแต่ว่าใครจะมีความรู้สึก ว่าควรนุ่งผ้าหรือไม่ควรนุ่งผ้า; ดังนั้น พวกที่เป็นพระอรหันต์แล้ว มีทั้งนุ่งผ้าและไม่นุ่งผ้า; นุ่งผ้าก็นุ่งผ้าขาว. ส่วนนุ่งผ้าเหลือง ๆ อย่างพวกเรานี้ เป็นแฉะทั้งนั้นแหละ. อาตมาไปดูที่วัดของเขา ถ้าเป็นผู้สำเร็จแล้วนุ่งผ้าขาวนิตนน้อยก็มีแล้วที่ไม่นุ่งเลยก็มี แล้วก็หาชุกยาก มี ๒ - ๓ องค์. หลักธรรมก็คือ สรรวมอย่างยิ่ง เรียกว่าชุกยามสังวรสังวุโต; สรรวมไปทุกท่าทุกทาง ๔ หมวด ๔ หมู่ด้วยกัน หลุดพ้นเพราะความสรวม ไม่ค่อยจะเกี่ยวกับปัญญา มีลักษณะเป็นวิริยาริณะ; ไม่เป็นปัญญาธิกะเหมือนพุทธศาสนา. เพราะเหตุฉะนั้นแหละพระพุทธเจ้าท่านจึงทรงเลิกเสีย แล้วหันมาค้นคว้าตามแบบของท่าน จึงเกิดพุทธศาสนา. แต่แล้วปัญหามันก็คงยังมีอยู่อย่างนี้.

ศาสนาไชนะนี้เก่งมากตรงที่ไม่เคยสาปสูญไปจากประเทศอินเดีย. พุทธศาสนาได้สาปสูญไปจากอินเดีย และจะกลับเข้าไปก็ยาก เพราะว่าคติชุกยอยู่ที่ศาสนาไชนะที่เป็นที่ตั้งแห่งความนับถือของมหาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งของมหาชนชั้นต่ำชั้นชาวบ้านทั่วไป. เดียวกันคำสั่งสอนที่ถูกต้องปรับปรุงใหม่ ทันสมัยมาก ดังนั้นคนชั้นสูงชั้นกลาง ก็เลยนับถือศาสนานี้. พระเจ้าอโศกก็นับถือศาสนานี้มาก่อน; พวกลิจจวิทั้งหมด เคยนับถือศาสนานี้ในครั้งพุทธกาล; ก็แปลว่ามีคนนับถือมาก. ปัจจุบันนี้พวกทนายความ พวกพ่อค้า พวกเศรษฐี นับถือศาสนานี้เป็นส่วนมาก จึงเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งทางวัตถุ ทั้งการเป็นอยู่ และการสั่งสอน. วัตถุของศาสนานี้สวยงามมาก ใหญ่โตมาก ทำด้วยหิน ทำด้วยทองคำ ทำด้วยเงิน; ไปดูเถอะ โบสถ์บางที่

ก็ไปช่วยทองคำ ช่วยเงิน. นี่เรียกว่าเป็นศาสนาหนึ่ง ซึ่งเป็นคู่แข่งกันหรือขัดแย้งกันมากับพุทธศาสนา จนกระทั่งบัดนี้; ทั้งที่พระศาสดาของทั้ง ๒ ศาสนา เคยเป็นเพื่อน “นักเรียนร่วมชั้น” กันมาก่อนในคราวหนึ่ง!

ที่นี้ มาถึง ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ ๓.

คำว่า ฮินดูนี้เป็นคำกลาง แปลว่าของอินเดีย ฉะนั้น ศาสนาไหน หรืออะไรที่เกิดขึ้นในอินเดีย เรียกว่าฮินดูหมด. เพราะฉะนั้น พวกชาวบ้านทั่วไป ก็พูดหาว่าพุทธศาสนาก็เป็นฮินดู ไชณะก็เป็นฮินดู. แต่โดยเหตุที่หลักการมันไม่เหมือนกัน ฉะนั้น จึงแยกกันได้. เดียวกันเห็นอยู่ชัด เรียกว่าศาสนาฮินดูก็เฉพาะแต่ศาสนาพราหมณ์ในปัจจุบัน และเขาก็สมควรจะแยกกัน. พุทธไม่ใช่ฮินดู. ไชณะไม่ใช่ฮินดู. ศาสนาฮินดู ก็คือศาสนาพราหมณ์ในปัจจุบัน.

เมื่อพูดถึงศาสนาพราหมณ์ มันก็อย่างเดียวกันอีกนั่นแหละ มันมีสาขามากมายจนนับไม่ไหว. ศาสนาที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์นั้น มีมากนิกายจนนับไม่ไหว. แต่พอแบ่งแยกได้เป็น ๓ พวก คือ:-

พวกที่มีแต่พิธีรีตอง คือมงามย มีไสยศาสตร์เป็นรากฐาน มีแต่พิธีรีตอง; ไม่ต้องอธิบาย อย่างนี้คนโง่ชอบ ชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษาชอบ ทำพิธีก็แล้วกัน แม้ที่สุดแต่พิธีบูชายัญด้วยคน เขาก็ยังชอบกันได้ เดียวนี้ยังเหลืออยู่แต่พิธีบูชายัญด้วยสัตว์ แล้วก็พิธีต่าง ๆ นานาสารพัดอย่างเหลือจะประมาณ โดยที่ว่าเมื่อคนเขาเชื่อแล้ว เขาก็กลัวบาปเหมือนกัน แล้วก็กลัวผลแก้สังคม : พิธีรีตองจะโง่เง่าอย่างไร, แต่ถ้าคนเขาเชื่อแล้วเขาก็ไม่ทำบาปเหมือนกัน เขาก็รู้ว่าเป็นความประสงค้มุ่งหมายของพระเจ้าที่เขามบูชา เขาเสียสละออกไปมากเท่าไร เขาก็ยังไม่ทำบาปเท่านั้น เพราะว่า

เขาเสียสละออกไปเพื่อจะเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้า แล้วก็เชื่อฟังพระเจ้า.
นี่ ศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ พวกนั้นมันเป็นเรื่องพิธีต้อง.

อีกพวกหนึ่งก็เป็นเรื่องเจตนาที่เลวที่สุด มีมูลมาจากคัมภีร์พระเวทแล้ว ก็เลือกเอาใจความของพระเวทได้ถูกต้อง. ในคัมภีร์พระเวทกล่าวถึงการบูชาอย่างมาก แต่ว่าที่กล่าวถึงสังขารถึงความจริงอะไรก็มี พวกที่เลือกเอาหัวใจของพระเวทได้ ก็กลายเป็นผู้ถือธรรมะถือปรัชญา เคียงนี้เขาแยกตัวออกมาใหม่ เรียกว่าพวก เวทานตะ มีชื่อเสียงมากในประเทศอินเดีย แผลไปถึงประเทศอเมริกา ก็มีคนต้อนรับ มาก เรียกว่าพวกเวทานตะ สอนเรื่องอาตมันตามเดิม เมื่อประพาศถูกต้องแล้ว อาตมันก็จะกลับไปรวมกับปรมาตมันตามเดิม; นี่เป็นหลักใหญ่. การที่จะประพาศ ให้อาตมันนั้นสะอาดขึ้น ๆ บริสุทธิ์ขึ้น ๆ นั้นจะทำอย่างไร ? ข้อนี้มีหลักธรรมคล้าย พระพุทธศาสนาหรือบางทีก็เหมือนกันจนแยกกันไม่ได้ เขาก็ปรับปรุงแก้ไขให้มัน ทันสมัยอย่างนี้ แล้วพวกเวทานตะนี้เจริญมาก มีสาขาอยู่ทั่วโลก. สวามีสัตยา- นันตะบริ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยจนตายนั้น ก็เป็นพวกเวทานตะ. สวามีทั้งหลาย มีชื่อเสียงมากไปอยู่อเมริกามากมาย เป็นพวกเวทานตะแทบทั้งนั้น. ที่ฤๅษเกษ ในประเทศอินเดีย, สวามีศิวานันตะ ก็เป็นพวกเวทานตะ. อาตมาไปพบด้วยตนเอง ก็มองเห็นได้ว่ามันไม่มีพิธีต้องเหลืออยู่ มันมีแต่หลักธรรมะ มีเรื่องโยคะก้าวหน้า กว่าพุทธศาสนา. นี่ก็เป็นพวกหนึ่งสำหรับฮินดูหรือพราหมณ์.

อีกพวกหนึ่งก็เป็นเรื่องบำเพ็ญตะบะทั่ว ๆ ไป แต่ไม่ใช่อย่างนิครนถ์ ไม่ใช่ อย่างไหนะ. บำเพ็ญตะบะบ้าง บอ ๆ ไปตามเรื่อง มันเป็นเรื่องดั้งเดิมซึ่งเขาไม่ได้ สงวนสิทธิ์ : ทรมาณตัวได้มากเท่าไร พระเจ้าโปรดปรานมากเท่านั้น ก็เลสหหมดไปเร็ว เท่านั้น แล้วก็บำเพ็ญตัวให้ลำบากมากยิ่งขึ้นทุกที. นี่ความเชื่อถือนั่นฝังลงไปของคนโง่ ใครเห็นใครบำเพ็ญตะบะก็บูชา บูชาก็คือให้ของให้เครื่องบูชา. ที่นี้ ก็เกิดมีการบำเพ็ญ

ตบะเพียงเพื่อเอาสตางค์ เต็มไปหมดเลย : เอาหนามมาวางแล้วก็นอนบนนั้น เอาผ้าปูไว้ผืนหนึ่ง ก็มีคนโยนสตางค์ลงไปบนผ้านั้นมากมาย บำเพ็ญตบะเพื่อสตางค์ มันก็เป็นแขนงที่ออกมาจากอินดูพวกนี้เหมือนกัน.

นี่ ดูเถะว่าแม้แต่ในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู นี่ก็ยังเป็นพวก ๆ อย่างนี้ จะทำความเข้าใจกันได้อย่างไร ก็ลองคิดดู.

ดูต่อไปอีก **ศาสนาที่ ๔ คือซิกข์** นี่เป็นศาสนาการเมือง เกิดขึ้นเพื่อจะช่วยชาติ เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นไม่นานนี้ ไม่กี่ร้อยปีมานี้ เพื่อจะต่อสู้กันระหว่างศาสนาอินเดียเดิม ๆ กับศาสนาอิสลาม คล้าย ๆ กับกองอาสาสมัครกู้ศาสนาอย่างนั้นแหละ เป็นศาสนาทหาร เครื่องหมายก็คือดาบและกำไลเหล็ก หมายความว่าผู้ต่อสู้ ศาสนาซิกข์นี้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็นอย่างนี้ แล้วก็มีหลักธรรมะคือ รวมธรรมะข้อดี ๆ ของศาสนาในอินเดียทุกศาสนา. ผู้ตั้งต้นศาสนาซิกข์นั้น ได้ไปเที่ยวศึกษา ศาสนาดี ๆ ในอินเดียทุกศาสนา แล้วมาพูดใหม่ มันก็เลยมีมาก แล้วก็มีพิธีธานอีกอันหนึ่งว่าจะต้องรักษาวินัยธรรมอันนี้ไว้จากความชั่วร้ายของอิสลาม ซึ่งเป็นข้าศึกของศาสนา. นี่มันก็เกิดเป็นศาสนาซิกข์ขึ้นมา มีทั้งพวกเก่าพวกใหม่ กินเนื้อสัตว์ก็มี ไม่กินก็มี.

นี่แหละเป็นข้อปลีกย่อยหรือแบ่งนิกาย เท่าที่มีอยู่ในอินเดียก็มีอยู่ในศาสนาใหญ่ ๆ ๔ ศาสนาอย่างนี้ แล้วที่เกิดก็เกิดขึ้นในอินเดียทั้งนั้น.

ศาสนาไซโรธเตอร์ ในเปอร์เซีย เป็นศาสนาที่ ๕. พวกนี้นับถือพระอาทิตย์ มาแต่ที่พันปีก็หมื่นปีมาแล้วก็ไม่ทราบ ถือว่าไฟหรือพระอาทิตย์นี้เป็นของสูงสุด. นี่มันก็จริง อะไร ๆ ก็มาจากดวงอาทิตย์ทั้งนั้น; ถ้าว่ากัน ในโลกนี้แล้วที่รอดตัวอยู่ได้ทุกวันนี้เพราะแสงแดด. ต้นไม้ สัตว์ คน เหล่านี้ รอดตัวอยู่ได้

เพราะแสงแตก ถ้าไม่มีแสงแตกตายหมดแล้ว ไม่ก็วันก็ตายหมด. พวกนักเลขนับถือพระอาทิตย์นับถือไฟ. เพราะฉะนั้นไฟก็ถูกันนับถือ จะเอาไฟมาใช้อย่างสกปรกไม่ได้ ดังนั้น ตายแล้วก็ไม่เผาศพด้วยไฟ เพราะวากลัวไฟจะสกปรก เป็นไปในทำนองนี้ เพราะมันเก่ามาก เป็นพัน ๆ ปี แต่ก็ยังมีคนนับถืออันอนพระอาทิตย์.

ที่นี้ มาดูพวกศาสนาที่เกิดในจีนในญี่ปุ่น. ศาสนาที่ ๖ คือศาสนาเหลาจื๊อ; ศาสนาที่ ๗ คือศาสนาขงจื๊อ พ้องสมัยกัน. เหลาจื๊อก็เป็นอาจารย์ของขงจื๊ออยู่ในตัว ขงจื๊อเป็นลูกศิษย์ของเหลาจื๊อ เหลาจื๊อจะเกิดก่อนสัก ๕๐ ปี เพราะฉะนั้น ขงจื๊อจึงทันทีที่เป็นศิษย์ของเหลาจื๊อ; แล้วขงจื๊อก็เกิดพ้องสมัยกันกับพระพุทธเจ้า. เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานนั้น ขงจื๊ออายุได้ ๘ ปีแล้ว เรียกว่าพ้องสมัยกัน. ที่นี้ ก็ดูกันในระหว่างขงจื๊อกับเหลาจื๊อ.

เหลาจื๊อนั้น สอนเรื่องโลกนี้เป็นของลวง ให้เห็นแต่ในแง่ที่ว่าโลกนี้เป็นมายา ให้มีจิตใจอยู่เหนือความยึดมั่นในโลกเหมือนกับพระพุทธเจ้า. คำพูดจะต่างกันหรือไม่สมบูรณ์เท่าพระพุทธเจ้าก็ตามใจ แต่มุ่งหมายเหมือนกัน ให้เห็นโลกเป็นของที่หลอกลวง แล้วก็ให้หลงผิดเข้าไป ฉะนั้น จึงสอนเรื่องความเป็นมายาของสิ่งที่เข้าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ ทางอะไรนั้น. ส่วนขงจื๊อนั้น ไม่เอาอย่างนั้น สอนเรื่องว่าต้องอยู่ในโลกนี้ให้ถูกต้อง จะไม่พูดถึงเรื่องเหนือโลก. เมื่อเหลาจื๊อพูดถึงเรื่องเหนือโลก ขงจื๊อจะพูดแต่เรื่องในโลก โดยถือว่าจะต้องอยู่ในโลกนี้ให้ถูกต้อง ทำเรื่องในโลกนี้ให้ถูกต้องเสียก่อน จึงค่อยพูดกันถึงเรื่องเหนือโลกหรือพ้นโลก. แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ เหลาจื๊อก็มีแง่ที่จะสอนขงจื๊อ เพราะเรื่องเหนือโลกนั้นมันเกินกว่ามาก เพราะว่าคนอยู่ในโลกนี้ถ้ามันไม่รู้เท่าทันโลกมันก็จะหลงโลก ฉะนั้น ถ้าเรารู้เท่าทันโลกดีกว่า เราก็อยู่ในโลกได้ด้วยความปลอดภัย ฉะนั้นเหลาจื๊อก็เป็นอาจารย์ขงจื๊อได้ เพราะเหตุนี้; ทั้งที่ว่าพวกกันไปคนละทาง นั้น

นำหัว. สิ่งที่เขาจ้อสอนเรียกกันว่า **เต๋า**. เหลาจื้อก็เริ่มประโยคแรกขึ้นมาว่า *แรกเริ่มเดิมทีเดียว มีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง ไม่ใช่รูปไม่ใช่นาม คือไม่ใช่ร่างกาย และไม่ใช่จิตใจ ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร ขอเรียกว่า เต๋า ไปที่ก่อน. เอาสิ!* นี่มันแสดงถึงความแหลมลึกสูงสุดเสียแล้ว : เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องรูปหรือเรื่องวัตถุ ไม่ใช่เรื่องนามหรือเรื่องจิตใจ. ฉันไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร ขอเรียกว่า “**เต๋า**” ไปที่ก่อน; แล้วก็อธิบายเต๋าวอย่างนั้นๆ เช่นว่า *สิ่งที่เอามาพูดเอามาอธิบายกัน ด้วยปากได้นี้ ไม่ใช่ เต๋า. เอาสิ!* มันเหมือนกับธรรมะ ในพุทธศาสนา: ธรรมแท้จริงเอามาพูดด้วยปากไม่ได้ เป็นเรื่อง บ้างจัดตั้ง เป็นเรื่อง สันนิญฐานโก. เหลาจื้อก็พูดอย่างนั้น ว่าสิ่งที่เอามาพูดบรรยายให้คนอื่นฟังด้วยคำพูดได้นี้ ยังไม่ใช่ เต๋า ยังไม่ใช่ตัวเต๋า แต่เป็น **เปลือกของเต๋า**. ถ้าคนรู้เต๋าเข้าถึงเต๋าแล้ว คนนั้น เป็นมนุษย์สูงสุดเลย คือผู้สำเร็จหรือผู้สูงสุด. นี่เรียกว่าศาสนาเต๋า มีความฉลาดมากถึงกับอยู่เหนือโลก. ส่วนขงจื้อนั้น ว่าเราจะต้องมีการประพฤติปฏิบัติที่ดี ที่จะอยู่ในโลก เขาก็สอนเรื่องศีลธรรมนี้. ศีลธรรมที่มนุษย์จะต้องมี มีอย่างไรบ้าง ขงจื้อก็สอนได้ดีที่สุด. นี่ก็เป็นศาสนาหนึ่งในประเทศจีน ที่เรียกว่าเป็นของจีนแท้ๆ. ส่วนศาสนาหยานในประเทศจีนนั้น เป็นพุทธศาสนา; ฉะนั้น เราจึงไม่เรียกว่าของจีน; เพราะไปจากอินเดีย เข้าไปในจีน. ส่วนศาสนาที่เกิดขึ้นในจีน นั้นๆ ก็คือศาสนาเต๋าของเหลาจื้อ แล้วก็ศาสนาของขงจื้อ. ที่นั่นแต่ละอาจารย์ ๒ อาจารย์ก็มีผู้ช่วย คือมีลูกศิษย์รับช่วง เช่นเหมงจื้อ, จวงจื้อ อะไรเหล่านี้ มันก็ล้วนแต่เป็นศิษย์ของ ๒ ท่านนี้ทั้งนั้นแหละ ฉะนั้น ศิษย์จึงสอนเหมือนกับอาจารย์. แต่มันจะมีจื้อๆ มันก็สรุปได้เพียง ๒ จื้อเท่านั้น : จื้อหนึ่งไปเหนือโลก จื้อหนึ่งอยู่ในโลก.

ศาสนาที่ ๔ ก็ของญี่ปุ่น. คือ**ศาสนาชินโต** เป็นศาสนาดั้งเดิมสืบมา คู่กันกับประเทศญี่ปุ่น คือศาสนาเลิศจักรักษาติ ศาสนาชาตินิยม. ที่นี้ พอได้รับ อะไรๆ เข้ามาใหม่ ก็เพิ่มเข้าไปบ้าง เปลี่ยนแปลงบ้าง สัมพันธ์กันกับพุทธศาสนา

ที่เข้าไปในญี่ปุ่นในตอนหลังๆ นี้บ้าง มันก็มีความเปลี่ยนแปลงบ้างในส่วนปลีกย่อย แต่ส่วนใหญ่มันก็เป็นศาสนาชินโตอยู่นั่นแหละ. สำหรับเด็กญี่ปุ่นทุกคนจะรักชาติ ยิ่งกว่าชีวิต รักชาติยิ่งชีพนั่นแหละ คือศาสนาชินโต เมื่อรักชาติก็ต้องรักบรรพบุรุษ ด้วย เพราะบรรพบุรุษนี้เป็นผู้ที่ทำชาติให้มันขึ้น แล้วก็สืบอายุรักษาชาติมาเป็นต้น. การที่สอนให้รักชาติยิ่งกว่าชีพนี้ ก็มีผลทางการเมือง ฉะนั้น เขาจึงสนับสนุนไว้ไม่ให้มันสูญหายไปได้. ที่นี้ ศาสนาอื่นๆ เข้าไปในญี่ปุ่นทีหลัง มันก็ทำให้ศาสนา ชินโต เปลี่ยนแปลงเหมือนกัน แต่ศาสนาชินโตนี้ยังเป็นประโยชน์ทางการเมืองอยู่ นั้นแหละ.

เอาที่นี้หมดทางตะวันออก แล้วก็ไปทางตะวันตก. **ศาสนาที่ ๙ คือ ศาสนายิว** คงจะประมาณสัก ๘,๐๐๐ ปี มาได้แล้ว. สำหรับชนชาตินี้ก็คงจะได้รับวัฒนธรรมอินเดียด้วย. คัมภีร์ของยิวก็รู้ได้ง่ายๆ คือคัมภีร์ไบเบิลภาคหนึ่ง คือ คัมภีร์เก่า; มีประมาณ ๘๐ เปอร์เซนต์ ของคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมด ประมาณ ๘๐ เปอร์เซนต์ นี้เป็นพระคัมภีร์ของยิว เรียกว่าพูดตั้งแต่พระเจ้าสร้างโลกมาทีเดียว. อาดัมกับอีฟออกมา แล้วจากคู่นี้เป็นมนุษย์ทั่วไปทั้งโลก แล้วก็เป็นอย่างไรๆ เรื่อยมา จนกระทั่งถึงศาสดาก่อนก่อน ก่อนพระเยซู. ที่สำคัญที่สุดก็คือโมเสส. พอพระเยซูเกิด เขาก็ตัดตอนเป็นศาสนาคริสต์ียน แล้วคัมภีร์ภาคหลังเรียกว่า คัมภีร์ใหม่ เป็นคัมภีร์ของคริสต์ียน แต่ก็คือยิวนั่นเอง จะเรียกว่ายิวใหม่ก็ได้ แต่มันเสียเกียรติ เลยเรียกว่าคริสต์ียน. พระเยซูก็เป็นยิว แต่เมื่อตูดแล้ว เราจะเห็นข้อขัดแย้งระหว่างศาสนายิวกับศาสนาคริสต์ียนอยู่หลายอย่าง แต่ว่าที่ร่วมกันก็คือว่ารับเอาของยิวมาใช้ในคริสต์ียนนั้น ก็มีมาก เช่นคัมภีร์เยเนซิส เรื่องสร้างโลก อยากรู้ พระเจ้าจะโหวตสร้างโลกอย่างไรนั้น ไม่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง รับเอามา เป็นของคริสต์ียน. แต่หลักธรรมคำสอนมันเกิดเปลี่ยนแปลง เพราะว่าพระเยซูนี้เป็นยิวที่เรียกว่าเหมือนกับแหวกแนว หรือว่าปฏิวัติ หรือว่าแหกคอกออกมาเป็น

คริสเตียน. เมื่อคัมภีร์เดิมของยิวสอนว่า “**พันต่อพัน, ตาต่อตา**” เขาทำเราพัน หลุขี้หนึ่ง เราก็ทำให้เขาพันหลุขี้หนึ่ง; เขาทำเราตาบอดข้างหนึ่ง เราก็ทำให้เขตาบอดข้างหนึ่ง มันมีขั้วอยู่ในคัมภีร์เก่าของยิว คือภาคต้นของไบเบิล. พอมาถึงพระเยซูกลับสอนว่า “**เขาตบแก้มซ้าย ให้เขาตบแก้มขวาด้วย; เขาโบยเสื่อไปแล้ว เอาผ้าห่มตามไปให้ด้วย อย่าจับตัวเขาไปส่งศาล**” นี่มันเกิดกลับตรงกันข้ามอย่างนี้.

ที่นี่มีเรื่องที่น่าเล่า อยากจะเล่าอีกทีหนึ่ง บางคนก็เคยได้ยินแล้วก็ได้ว่า ในสมัยพระเยซูนั่นเอง กฎหมายต่างๆยังเป็นไปตามแบบยิว เพราะว่าพระเยซูเพิ่งเกิดหยกๆ : มีหญิงคนหนึ่งเขาทำชั่วถูกจับได้ ถ่วงโทษตามกฎหมายยิวของโมเสสแล้ว หญิงนี้จะต้องถูกเอาหินทุ่มให้ตาย. ^{ที่นี้} หญิงคนนี้ก็หนีไปจนกระทั่งพบพระเยซู. พวกที่ตามไปก็พอดีพบพระเยซู พวกยิวเหล่านั้น เป็นพวกพระ พวกปุโรหิต พวกอัยการ พวกศาล เขาก็ถามพระเยซูว่า ท่านอาจารย์จะว่าอย่างไร หญิงคนนี้ประพฤติดีประเวณี ทำชั่ว ตามบทบัญญัติของเราก็คือบทบัญญัติของโมเสส จะต้องเอาหินทุ่มให้ตาย? พวกนี้เขาถามพระเยซูอย่างนี้ ด้วยเหตุผลแยบยลซ่อนเร้นอยู่ คือเขาจะลองตีพระเยซูด้วย เขาจะประจานพระเยซูด้วย. ^{ที่นี้} พระเยซูก็ตอบ, ล่องคิกดูเอาเองก็แล้วกันว่าเป็นอย่างไร, คือพระเยซูตอบว่า ถูกแล้วตามบทบัญญัติของโมเสส หญิงคนนี้จะต้องถูกเอาหินทุ่มให้ตาย. เอาใครเป็นคนไม่มีบาปในตัวเองเดินออกมาเป็นคนแรกเพื่อจะเอาหินทุ่มเป็นคนแรก. พวกนั้น ๖-๗ คน ก็ดูหน้าตาคันเลิกลักๆ ไม่รู้ว่าใครจะเป็นคนเดินออกมาในฐานะเป็นคนไม่มีบาป เอาหินทุ่มเป็นคนแรก; เลยชะงักหมด นิ่งอึ้งกันไปหมด. ครั้นนานเข้าพระเยซูก็บอกว่า หญิงเอ๋ย! กลับบ้านเถิด เขาไม่เอาโทษแก่แล้ว แต่ต่อไปอย่าทำอีกเป็นอันขาด อย่างนี้ไม่ดี. แล้วเรื่องมันก็เลิกลักกัน. ถ้าตามบทบัญญัติของโมเสสของยิวเดิมนั้น หญิงคนนี้จะต้องถูกเอาหินทุ่มให้ตาย เอาก่อนหินทุ่มหัวให้ตายต่อหน้าประชาชน. ^{ที่นี้} พระเยซูบอกว่า ใครจะเป็นคนมาทุ่ม. เมื่อไม่มีใครทุ่ม ก็บอกให้กลับได้ แต่เตือนว่าอย่าทำอีก.

มันเปลี่ยนมาก มันเหมือนกับปฏิวัติระเบียบ ธรรมเนียม ขนบประเพณี หรือว่าหลักเกณฑ์อะไรต่าง ๆ. นี่เราควรจะรู้ว่า ศาสนายิวกับศาสนาคริสต์นิกายนั้น มันไม่เหมือนกันอย่างนี้ ทั้งที่เป็นยิวด้วยกัน เขาจึงถือว่าพระเยซูเป็นศาสดาออกมาอีกศาสดาหนึ่ง. ส่วนพระศาสดาอื่น เช่นอาดัม อับราฮาม โมเสส โนฮอา อะไรก็ตามใจนั้นนะ นั่นเป็นของพวกยิวทั้งนั้น เป็นศาสนายิวทั้งนั้น. นี่เรียกว่ามันมีข้อขัดแย้งกันอยู่ในระหว่าง ๒ ศาสนานี้ ทั้งที่เป็นยิวด้วยกัน เกิดในที่เดียวกัน ยังมีปัญหาการคาซังจนกระทั่งบัดนี้ ระหว่างยิวกับคริสเตียน พวกยิวไม่กินหมู พวกคริสเตียนกินหมู เป็นต้น มันเป็นเรื่องน่าหัวเราะ.

ทีนี้ ก็มาถึงศาสนาที่ ๑๑ คือศาสนาอิสลาม. ในอินเดียพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นนิพพานไปแล้วประมาณราว ๕ ศตวรรษ ก็ได้เกิดศาสนาคริสต์นิกาย. ต่อมาอีกประมาณราว ๕ ศตวรรษ เกิดศาสนาอิสลามในประเทศอาหรับ ดินแดนใกล้ ๆ กับปาเลสไตน์. ทีนี้ ศาสนาอิสลามก็เลยได้รับเอาข้อธรรมของพวกยิวและพวกคริสเตียนเข้ามาไว้ด้วย ก็ว่าในศาสนาอิสลามนี้ พระคัมภีร์ของเขารับเอาพระศาสดายิวก่อน ๆ เข้าไว้ด้วย กว่าจะถึงพระศาสดาโมฮัมหมัด; ฉะนั้น จึงมีชื่อตรงกัน อาดัม กับอิฟนั้น ก็มี เรียกว่าพระศาสดาอาดัม, อับราฮาม, โนฮอา, โมเสส เรื่อยมาจนกระทั่งอิซา. อิซานี้คือพระเยซู หลังจากพระเยซูคืออิซานี้แล้ว ก็คือพระโมฮัมหมัด. ในคัมภีร์กุรอาน รวบรวมเอาพระศาสดาตั้งแต่คนแรกของยิวเข้ามาไว้ด้วย ฉะนั้น อะไรต่ออะไร ยังคล้ายยิวยู่มาก ถือคัมภีร์เก่าอย่างพวกยิว อย่างเช่นไม่กินเนื้อหมู เป็นต้น. นี่เนื่องจากว่าในประเทศอาหรับนั้น คนมันไม่เหมือนกัน คือมันคร่ำครึ อันทาลไม่มีการศึกษา. แต่ในประเทศยิวคนมันมีการศึกษา แล้วมันเป็นคนฉลาดเป็นคนขยันขันแข็ง. มันจะแปลกอยู่ที่แต่ว่ายิวนั้นขี้เหนียว คริสเตียนนั้นใจกว้าง. เมื่อมองถึงอาหรับนี้ มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ มันก็ต้องแก้ไขอะไรบ้าง. ทีนี้คนมันไม่มีการศึกษา คนอยู่ทะเลทราย ยากจนขัดสน เมื่อมันงอก็ต้องใช้วิธีบังคับ.

เพราะฉะนั้น พระโมฮัมหมัดจึงต้องใช้อาชญา ใช้การบังคับให้ได้อย่างเฉียบขาด แล้วก็ให้เห็นแก่สังคม เพราะว่าสังคมยังเลวมาก เพราะฉะนั้น บทบัญญัติจึงมีเกี่ยวกับสังคม เกี่ยวกับบิดามารดา เกี่ยวกับญาติพี่น้อง เกี่ยวกับเพื่อนฝูง เกี่ยวกับอะไรต่างๆ เพื่อสังคมจะได้ดีขึ้นโดยเร็ว. ส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้าก็ถือตามเดิมอย่างพวกยิว แล้วก็ผนวกพระเยซูเข้าไปด้วย ฉะนั้นเรื่องไม่ให้เก็บคอกเบี้ย เรื่องไม่ให้ทำอะไรต่างๆ หลากๆ อย่างนี้ เหมาะแก่คนที่นี่ที่สุดแล้วที่จะแก้ไขสังคมให้ดีขึ้น. มันจำเป็นที่จะต้องมีความอย่างนั้น ขึ้นที่นั่น; ก็เรียกชื่อว่าศาสนาอิสลาม ก็จะเป็นอย่างนี้. **ศาสนาที่ ๑๑ นั้นเป็นนอญสุดท้อง.**

ที่นี้ ต่อมาหยก ๆ นี้ มันก็เกิดคนที่คิดว่า ส่วนนั้นของศาสนานี้ดี ส่วนนั้นของศาสนานี้ดี เอาของยิวบ้าง ของอิสลามบ้าง มารวมเป็น **ศาสนาบาซออิ** อย่างนี้เป็นต้น ที่ประเทศเปอร์เซีย ก็แพร่หลายมากเหมือนกัน. มันเป็นศาสนาผสมพันธุ์ใหม่ เจตนาที่ดีมาก แล้วก็ดูอีกทีว่า มันเป็นกฎเกณฑ์ของ อิหฺบับัจญิตา หรือเปล่าที่ทำให้เกิดศาสนาพันธุ์ผสมใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีแต่ก่อน. ในอเมริกาก็มี ในยุโรปก็มี เขาเรียกชื่อกันแปลกๆ จำไม่ไหว หัวหน้าหรือศาสดาเป็นผู้หญิงก็มี แต่รวมเรียกเป็นพวกเดียวกันหมดว่า ศาสนาผสมใหม่. ศาสนาสุดท้องแท้ ๆ ก็คือศาสนาอิสลามของพระโมฮัมหมัด เป็นศาสนาที่ ๑๑ นี้. ส่วน **ศาสนาที่ ๑๒ นั้นเป็นพันธุ์ผสมใหม่ๆ เช่นศาสนาบาซออิ** เป็นต้น.

ในโลกนี้เรากำลังมีศาสนายูถึง ๑๒ ศาสนา; คือโหลหนึ่งเขียนนะไว้อยู่! แล้วจะอย่างไรกัน? เมื่อคนต้องถือศาสนาถึง ๑๒ ศาสนาอย่างนี้ มันก็เหมือนกันไม่ได้ในทุกวิถีทาง. นี่ถ้าไปเกิดยึดมั่นถือมั่นในเรื่องเปลือกเรื่องกระพี้แล้วนั้นแหละคือต้นเหตุของการทะเลาะวิวาท แกร่งแย่ง. ฉะนั้นเราก็จะต้องคิดกันบ้างว่า ควรจะมีการประนีประนอม การทำความเข้าใจ การทำให้เกิดความรักใคร่ เป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกัน โดยเนื้อแท้ทำให้ชดกัน แม้จะผิดแผกแตกต่างกันในส่วนเปลือก แต่เนื้อในก็อย่าให้มันเป็นข้าศึกเป็นศัตรูกัน เช่นว่าอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ผัวกินหมู เมื่อไม่กินหมู อย่างนั้นมันก็ควรจะอยู่กันได้ ถ้าถือหลัก อิทธิปาปจายตา; คือหลักที่จะดับทุกข์ ดับอะไรกันจริงๆ จังๆ นั้น ให้มันมีอยู่เหมือนกันแล้ว; ส่วนจะนั่งห่มอย่างไร กินอยู่อย่างไร อะไรอย่างไหน มันก็ไม่ควรจะยึดถือ; ไปยึดถือก็โง่ที่สุด เพราะไปยึดถือในสิ่งที่ไม่ควรจะยึดถือ. อย่างจะยึดถือว่าห่มจีวรอย่างนั้นห่มจีวรอย่างนี้ แต่งตัวอย่างนั้น แต่งตัวอย่างนี้ มันก็ไม่ควรจะยึดถือ ถ้าว่าเขาถือหลักกรรมะถูกต้อง ใช้ อิทธิปาปจายตา เป็นเครื่องดับทุกข์อย่างนี้. พระเมืองจีนจะใส่กางเกงก็ได้ พระธิเบตจะนั่งกระโปรงก็ได้ พระไทยจะนั่งห่มสบงจีวรก็ได้ อะไรก็ควรจะได้ เพราะว่าที่อยู่มันไม่เหมือนกัน มันผิดกันมาก เนื้อตัวมันก็ผิดกันมาก อะไรมันก็ผิดกันมาก อย่าถือเอาอย่างนั้นเป็นศาสนา ถือเอาการปฏิบัติที่ดับทุกข์ได้เป็นศาสนา แล้วก็จะมีอะไรพ้นไปจากกฎเกณฑ์ของ อิทธิปาปจายตา ก็รู้ว่าทุกข์มันเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ ให้ถูกต้อง แล้วก็จัดการมันให้ถูกต้องเท่านั้น.

ที่นี้ เรามันไม่เป็นอย่างนั้น : ศาสนาแต่ละศาสนา เจ้าหน้าที่อยู่ใต้อำนาจของกิเลส. เจ้าหน้าที่ทางศาสนาก็คือนักบวชทางศาสนานั้นๆ แหละ ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของศาสนานั้นๆ ก็ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส เห็นแก่ประโยชน์ จะเอาแต่ประโยชน์จะทำแต่ให้ไ้เงิน; นี้พูดกันอย่างนี้ว่า ให้ได้กำลัง ให้ได้อำนาจสำหรับจะแสวงหาหรือว่าบีบบังคับผู้อื่น ให้ได้มากขึ้นไปอีก เขาต้องการอำนาจ ต้องการอิทธิพลอย่างนี้. บางครั้ง บางคราว บางพวก บางประเทศ เอาศาสนาเป็นเครื่องมือสำหรับหาเมืองขึ้น โดยเอาศาสนาเป็นทัพหน้าอย่างนี้ก็มี อย่างนั้นมันหนักไปแล้ว มันพันหน้าที่ของศาสนา.

เราจะต้องตอรองกัน ตามหัวข้อของเราที่จะพูดกันในวันนี้ ว่าถ้าจะมีการตอรองกันในระหว่างศาสนา จะใช้อะไรเป็นเดิมพันสำหรับตอรอง ให้มันพูด

กันรู้เรื่อง. อาตมาเห็นว่าไม่มีอะไรดีกว่าหลักธรรมเรื่อง อิทัปปัจจยตา โดยหวังว่า
จะไม่มีใครค้านได้ โดยหวังว่าทุกคนพอจะยอมรับได้ ถ้าทำความเข้าใจกันให้ถูกต้อง.
ความมุ่งหมายในการต่อรองนี้ เราเอาแต่เพียงว่า ให้เจ้าหน้าที่ของทุกๆ ศาสนา
ยอมรับว่า **ความมุ่งหมายหรือใจความสำคัญของศาสนา ทุกศาสนานั้น
มันตรงกัน**; ตรงกันคือว่า ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว. พอไปดุกกันในแง่
จะเห็นจริงว่าทุกศาสนานั้นสอนให้ละกิเลส ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว แต่วิธีการมัน
ต่างกัน : อันหนึ่งถือคาบ อันหนึ่งมีแต่ปากพูด หรือว่าอันหนึ่งมีพิธีรีตอง อันหนึ่ง
มีการชี้แจงกันด้วยสติปัญญา มันแล้วแต่สถานะ เหตุการณ์ เวลา สถานที่ ยุคสมัย;
แต่แล้วเขาก็มุ่งหมายโดยปริศน์ใจว่า **ให้ทำลายความเห็นแก่ตัว.**

อย่างศาสนาอิสลามถูกหาว่าชั่วร้าย ก็ดูเถอะ. ไม่ให้เก็บดอกเบ๊ยะ อย่า
ให้เอาดอกเบ๊ยะแก่เพื่อน ให้ยืมก็ให้ยืม ให้ก็ให้ อย่าทำอย่างเก็บดอกเบ๊ยะ; นี่ไม่
เรียกว่าทำลายความเห็นแก่ตัวแล้ว จะเรียกว่าอะไร. ส่วนข้อที่ว่าไปบังคับให้เขา
ถือศาสนานั้น คือไปบังคับให้เขาทำประโยชน์แก่ตัวเขาเอง โดยถือว่าศาสนาที่ดี
อยู่นั้นมันยังผิดอยู่ เปลี่ยนเสียให้ถูก ถ้าไม่เปลี่ยนมันจะฆ่าแกง ดังนั้นเขาก็ทำไปด้วย
เจตนาดี. แต่ที่นี้ **ลูกศิษย์หรือเจ้าหน้าที่มันทำผิดหลักการของความมุ่งหมายเดิม**
เอาอย่างนั้น เอาอย่างนี้ เอาอย่างโน้น เข้ามาแผ่งจนเสียกันไปหมดทุกศาสนา
มันจึงมองหน้ากันไม่ได้ในระหว่างศาสนาต่อศาสนา.

ที่นี้ เขาก็เพาะนิสัยให้ลูกเด็ก ๆ นี่เกลียดชังศาสนาอื่น. ความเสียหาย
ร้ายกาจอยู่ที่ตรงนี้. พ่อแม่คนโต ๆ นั้น เมื่อมันเกลียดศาสนาอื่นแล้ว มันก็พูด
ไปในการทำงานให้ลูกนั้นเกลียดชังศาสนาอื่นให้เข้ากระดูกดำ. เมื่ออาตมา
เป็นเด็ก ๆ ยังเคยไต่ยืนอยู่ที่บ้าน บ้านมันติดต่อกับบ้านอิสลาม เด็กอิสลามเขาร้อง
เย้ยร้องล้อว่า พระของกูกินขนุน พระของมึงมาขอ พระของกูไม่ให้ เอาเปลือก
ขนุนครอบหัวพระของมึง. เขาว่าอย่างนี้ พระพุทธรูป มีเส้นผมคล้ายกับเปลือก

ชนุน; นี่ผู้ใหญ่สอนทั้งนั้นเลย เด็ก ๆ จะเอาจากไหนมาพูด. นี่มันยุให้เกลียดชังกันในระหว่างศาสนาถึงขนาดนี้. นี่คือเรื่องจริงที่อาตมาเคยประสบมาเองแล้ว. เด็ก ๆ มันก็บอกเพื่อนของมันต่อไป สำหรับจะได้ค่าเด็ก ๆ ที่ถือพุทธ คือให้ค่าอย่างนั้น. นี่เป็นตัวอย่างเพียงอันเดียวเท่านั้น มันยังมีอีกมาก ที่มันทำให้เกิดการเกลียดชังกันขึ้นในระหว่างศาสนา แล้วมันก็เกลียดคน; เพราะฉะนั้น มันจึงเกลียดกันจนเข้ากระดูกดำจนกระทั่งบัดนี้.

อาตมาพยายามที่จะเกลี้ยกล่อม พยายามอยู่มาก พยายามให้หันมาศึกษาข้อเท็จจริงทางวิชาความรู้กัน ก็ได้ผลบ้าง. สำหรับคนที่มันไม่เข้าใจ มันก็ไม่ได้เลย. อาจารย์ของอาตมาพยายามเกลี้ยกล่อมพวกอิสลามนี้ ด้วยการช่วยเหลือ ด้วยการสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือให้หยุดให้ยาเมื่อเจ็บไข้ ตักตื้นอุทิศส่ำไปหา ไปรักษาที่บ้านอิสลามนั้น. พวกอิสลามเขาก็นับถือรักใคร่ ช่วยเหลืออาจารย์ หากแต่ช่วยเหลืออย่างคนต่อคน ไม่ใช่ช่วยเหลือเกี่ยวกับศาสนา มันทำได้เพียงเท่านั้น.

นี่ยกตัวอย่างให้เห็นความเกลียดชังระหว่างศาสนา ระหว่างสมาชิกของศาสนา ในเมื่อมันเกิดไปยึดถือเปลือกของศาสนากันเข้ามา; **เป็นการต้องระวังว่าเอาเปลือกเหวี่ยงไว้เสียทางอื่น เอาเนื้อในมาตุกัน.**

พระศาสดาสอนให้ทำลายความเห็นแก่ตัวด้วยกันทั้งนั้น; ให้อยอมรับว่าทุกศาสนามีความมุ่งหมายเหมือนกัน เห็นอกเห็นใจกัน ว่าอย่าเห็นแก่ตัว ให้เห็นแก่ผู้อื่นด้วย. พระเยซูสอนมากถึงกับว่า เห็นแก่ผู้อื่นหมดเลย อย่างนั้นก็ถึงตัว. พระพุทธเจ้าก็มีวิธีทำให้หมดความรู้สึกว่าตัวไปเสียเลย จะว่าเก่งกว่าพระเยซูก็ได้; ไปคิดเอาเองเถอะ. อาตมาแนะพวกคริสเตียนที่เป็นเพื่อนฝูงกันว่า **พุทธศาสนาอยู่ที่ไม่กางเขน! คุณไม่เห็นหรือ? ไม่กางเขนอันนี้นั่นคือตัวฉัน อันขวางคือตัวมันเสีย เขาเลยหัวเราะ แต่ก็ค้านไม่ได้.**

เราพยายามที่จะทำความเข้าใจนี้ ก็เพื่อความถูกต้องและเพื่อความจริง. **ความจริงธรรมชาตินั้นสร้างมาให้มนุษย์ทุกคนรักกัน** ไม่ใช่เกลียดกัน, แล้วศาสนาเกิดขึ้นในโลกก็เพื่อให้ทุกคนรักกัน ไม่ใช่ให้เกลียดกัน; ฉะนั้น เราจะต้องหาทางประนีประนอมปรองคองต่อรองอะไรก็ตาม ให้ทุกคนในศาสนา เจ้าหน้าที่ของทุกศาสนายอมรับว่า หัวใจของศาสนาแต่ละศาสนาเหมือนกัน : ก็จะต้องทำลายความเห็นแก่ตัว คืออย่าเอาเปรียบผู้อื่น อย่าเบียดเบียนผู้อื่น. ให้กันทั้งโลกมันเป็นคน ๆ เดียวกัน เพราะศาสนาที่ถือพระเจ้าทั้งหลายในเครือานั้น ตั้งแต่ศาสนายิวเป็นต้นมา เขาว่าทุกคนออกมาจากพ่อแม่คู่แรกคู่เดียว คืออาดัมกับอีฟ. ที่นี้มาทะเลาะกันกับอับเลฮ์ แต่พวกฝรั่งมันไม่เชื่อ มันก็เลยทะเลาะกัน.

โดยหลักของพุทธศาสนาเราก็จะต้องถือตามหลัก อิทัปปัจจยตา ว่า **ต้นตอที่แรกของมนุษย์ ก็ต้องมาจากจุดใดจุดหนึ่ง** ที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งเป็นจุดเดียวอันเดียว แล้วก็ขยายออกมา คลอดออกมามาก. หลักนี้ก็จะตรงกันไต่ทุกศาสนา เพราะว่าตามความรู้สึกสามัญสำนึก มันต้องคิดอย่างนั้น เพราะมันเห็นอยู่ทุก ๆ วันว่า คนคลอดออกมาจากพ่อแม่, จากพ่อแม่-จากพ่อแม่ ๖ พอทยอยหลังขึ้นไป มันน้อยเข้า ๆ จนทยอยหลังสุดท้าย มันก็คงจะมีคนเดียว คู่เดียวเหมือนกัน; ฉะนั้น เราควรจะรักกันอย่างกับว่าทั้งโลกนี้เป็นคน ๆ เดียว; ให้ถือว่านี้เป็นหัวใจของศาสนาทุกศาสนา.

ข้อที่ ๑. ให้ยอมรับว่ามีความมุ่งหมายตรงกัน. **ข้อที่ ๒.** ให้ยอมรับว่ามันต้องมีอะไรเหมือนกันพอที่จะคบค้ากันได้ ไม่มีส่วนที่จะเป็นศัตรูกัน. **ข้อที่ ๓.** ถ้าว่าทำได้มากกว่านั้น ก็คือทำให้เกิดความรู้สึกว่า ยินดีที่สุดที่จะคบกัน. อาตมาเอาคนหนึ่งแล้ว. ท่านทั้งหลายจะเอาหรือไม่เอาก็ตามใจ. อาตมาคนหนึ่งยินดีที่จะคบกันทุกศาสนาไม่รังเกียจเกลียดชังใคร ยินดีเต็มที. **ข้อที่ ๔.** ต่อรองว่า ถ้าอย่างใด ๆ

ก็ยอมให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในศาสนาของตนเสียบ้าง เพื่อให้มันเข้ากันได้กับศาสนาอื่น. ส่วนใดที่มีอยู่ในศาสนาของตน ที่มันเป็นเครื่องขัดแย้งกันนั้น ขอให้ช่วยกันปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขเสียบ้าง มันจะได้ไม่เป็นอุปสรรคในการที่จะเข้ากันได้กับศาสนาอื่น.

เรื่องปรับปรุงให้เข้ากันได้นี้ จะถืออย่าง **วิธีที่พวกพุทธเราถือ** ก็มีอยู่อย่างหนึ่งว่า : ถ้าสิ่งใดมันจะขัดแย้งกับผู้อื่นแล้ว ให้ฝั่งตินเสีย ไม่ต้องเลิกล้างหรือเพิกถอนอะไร แต่ว่าให้ปิดไว้เสีย อย่าเอามาพูดกัน. อย่างนี้พระพุทธเจ้าก็เคยใช้วิธี เภยยสีกา หรืออะไรก็ตามที่เรียกว่า ตินวัตถการกะ ; นี่ฝั่งตินเสีย. วิธีระบอบอิทธิพล มีอยู่อย่างหนึ่งเรียกว่าเอาไปฝั่งตินเสีย : “ตินวัตถการกะ” : เอาไปไว้เสียให้พินาศ : ถ้าเรื่องนั้นมันพูดกันไม่ลงไม่มีอะไรที่จะพูดลงกันได้ แล้วก็ให้เอาไปฝั่งตินเสีย อย่าพูดกันเลย.

มีอยู่คราวหนึ่ง พระสาวกไม่เชื่อจะเถียงกันให้แตกหักให้จึงได้ คือคราวที่พระธรรมกถึก กับพระวินัยกร เกิดทะเลาะวิวาทกันจนเป็นสังฆเภท จนพระพุทธเจ้าเสด็จหนีไปอยู่เสียในป่ากับช้างกับลิง เรื่องป่าเลไลยก์นี้. ที่หลังชาวบ้านรู้เข้าก็เลยไม่ใส่บาตรให้พระเหล่านั้นฉัน ต้องเปลี่ยนจิตใจกันใหม่ ตีกันเสียใหม่ ร่วมสังฆกรรมกันใหม่ จึงจะมีข้าวฉัน. ข้อนี้เพราะไม่เชื่อพระพุทธเจ้าว่าเรื่องนี้ต้องระงับด้วยวิธี ตินวัตถการกะ : อย่ามาฟันว่าใครผิดใครถูกจะเอากันให้แตกหัก; เอาไปฝั่งตินเสีย เพราะว่าเรื่องมันไม่สำคัญ มันเรื่องปลีกย่อย.

ดังนั้น ในระหว่างศาสนาต่อศาสนาก็เหมือนกัน ถ้าเรื่องใดมันปลีกย่อย เรื่องนั้นอย่ายกขึ้นมาเป็นอันขาด ในเมื่อเรากำลังพูดกันอยู่กับศาสนาอื่น คล้าย ๆ กับว่าเอาไปฝั่งตินเสีย. นี่ถ้าต่อรองกันได้ถึงอย่างนั้นแล้ว ก็จะไม่เท่าไร ทุกศาสนาจะยิ้มเข้าหากัน จะมองดูกันด้วยสายตาแสดงความรัก เข้ากันสนิทเหมือนน้ำกับน้ำมัน.

สำนวนบาลีว่าอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าอาตมาคิดสำนวนนั้นขึ้นมา. ความรักความสามัคคี พระพุทธเจ้าท่านตรัสด้วยสำนวนอย่างนี้. เดียวนี้เรามันเหมือนน้ำกับน้ำมัน มันไม่ยอมเข้ากัน แล้วยังทำอันตรายแก่กัน. นี่เราตอรองว่าให้ดูในส่วนลึกกว่าหัวใจมัน ตรงกัน มันพอจะคบค้ากันได้. ถ้าเห็นถึงที่สุดก็มันจะคบค้ากัน. แต่ละฝ่าย ก็ยอมรับปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ส่วนที่มันเป็นหนาม เป็นเงี่ยง เป็นเขา เป็น อะไร ที่มันจะเกะกะระรานผู้อื่น นั้นให้มันหายไปเสีย มันก็เข้ากันได้เป็นแน่นอน.

นี่แหละมองดูเถิดว่า **แง่ของการตอรอง ไม่มีอะไรจะไปกว่า อิทัปปัจจยตา สำหรับพวกเรา.** สำหรับพวกเรา สำหรับพุทธบริษัทเราถือเดิมพัน อันนี้ไว้เถอะ ถือเดิมพันว่า อิทัปปัจจยตา นี้เข้าไปทำการตอรอง. มันเป็นกฎเกณฑ์ ทางวิทยาศาสตร์ของธรรมชาติใครคัดค้านไม่ได้. เราชี้แจงให้เห็นว่า “เพราะมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ จึงเกิดขึ้น” นี่ก็พระเจ้า; เราก็มีพระเจ้า. พระเจ้าของคุณก็ อย่างนั้นแหละ มันต้องมีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย มันจึงเกิดขึ้นมาได้ : เราจะเรียก ตัวเหตุหรือปฐมเหตุนั้นว่าอะไรก็ตามใจ แต่ฉันเรียกว่า “พระธรรม”; ท่านจะ เรียกว่า “พระเจ้า” มันก็ไม่ควรจะทะเลาะกัน. แต่พระเจ้าของฉันทธิบายได้เป็น อิทัปปัจจยตา.

ธรรมะที่มีกฎเกณฑ์เป็น อิทัปปัจจยตา นี่ก็พระเจ้า เพราะว่าอิทัปปัจจยตา **นี้ทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น** เหมือนพระพรหมสร้างโลก. **อิทัปปัจจยตา นี้ควบคุมสิ่งต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา** เหมือนพระนารายณ์ควบคุมโลก หรือว่า **อิทัปปัจจยตา นี้ทำหน้าที่อุปโลก** เล็กบ้างโลกเสียเป็นคราว ๆ เหมือนหน้าที่ของ พระศิวะ. พระพรหมสร้างโลก พระนารายณ์คุ้มครองควบคุมโลก พระศิวะทำลายโลก แล้วพระพรหมก็สร้างโลกอีก พระนารายณ์ก็ควบคุมโลกอีก มันเวียนกันอยู่ อย่างนี้. พระเจ้าของฉันทก็คือ อิทัปปัจจยตา คือพระเจ้าที่พิสดารได้ง่าย ๆ สำหรับ คนที่มีปัญญา. แต่ถ้าคนทั้งหลายส่วนมาก จะเรียกโดยใช้อุปมา, ก็ให้เรียกว่า

พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ไปก็ได้; ฉันก็ไม่รังเกียจ แล้วคุณก็ไม่ควรจะรังเกียจ. อย่างนี้เรียกว่า **เป็นการต่อรอง.**

เราเสนอข้อต่อรองว่า เมื่อศาสนาของเรา, ของคุณก็ตาม ของฉันก็ตาม, มันมีอยู่หลายแง่หลายมุม; สำหรับแง่มุมที่มันเกาะกัน ก็อย่าเอามาซี. จงเลือกเอาแต่แง่ที่มันไม่เกาะกัน. นี่จะมาถึง อทิปปัจจยตา. ข้อเท็จจริงนี้มันจะไม่เกาะกระรานใคร แล้วไม่ดูหมิ่นใคร ไม่ทำอันตรายใคร ไม่ข่มเหงใคร มีลักษณะที่ใคร ๆ ก็ยอมรับได้ : “เมื่อสิ่งนี้ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ย่อมเกิดขึ้น”. พุทธศาสนามีสิ่งนี้เป็นหัวใจ. ส่วนแง่มุมอื่น ๆ นั้น มันเป็นข้อปลีกย่อย. แล้วข้อปลีกย่อยเหล่านั้น บางทีผิด เพราะเขาไปอธิบายผิด เพราะเวลามันล่วงมานาน. อันนี้เป็นธรรมดา **ทุกศาสนาจะต้องมีส่วนที่อธิบายผิดโดยไม่รู้ตัว.-** ที่รู้ตัวแล้วอธิบายผิดก็มี เพราะเห็นแก่ประโยชน์.

ถ้าศาสนาของคุณจะถือว่า มีเพียงแง่เดียว ก็ควรจะปรับปรุงอย่าให้ศาสนาของคุณนั้นถูกค้านได้ ด้วยหลักของ อทิปปัจจยตา. เมื่อคุณเองก็ค้านหลัก อทิปปัจจยตา ไม่ได้ แล้วคุณก็ควรจะทำให้ศาสนาของคุณนั้นแหละถูกค้านด้วย อทิปปัจจยตาไม่ได้ ให้มันเป็นศาสนาที่มีเหตุผลเสียว่า “เมื่อสิ่งนี้ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ย่อมเกิดขึ้น”. ถ้าจะถือว่าศาสนาของตนมีแง่เดียว มันต้องไม่ค้านกับ อทิปปัจจยตา ถ้าว่ามีหลายแง่ **สำหรับแง่ที่ค้านกันกับ อทิปปัจจยตา ก็ไม่ต้องเอามาพูด.**

ที่นี้ ที่ว่าใครจะผิดใครจะถูก หรือใครจะยอมให้แกใครนี้ มันก็ต้องมีการพิสูจน์. ถ้าพิสูจน์อย่างอื่นไม่ได้; ขอให้จำไว้ด้วยว่า ถ้ามันพิสูจน์อย่างอื่นไม่ได้ ด้วยวิธีอื่น ๆ ไม่ได้ว่าอะไรผิดอะไรถูก, ก็ให้พิสูจน์โดยข้อที่ว่า มันคับทุกซัดหรือไม่; **ถ้ามันคับทุกซัดได้แล้ว มันเป็นของถูกแน่.** ส่วนจะถูกมากถูกน้อย ถูกขนาดกลาง

ก็ตาม ก็ขอให้ดูในข้อที่ว่า มันดับทุกข์ได้ก็มากน้อย ถาวรหรือชั่วคราว : ถ้ามันดับทุกข์ได้เป็นถาวร : ถ้าดับได้มากก็ดีมาก ; ถ้าดับได้ถาวร ไม่ใช่ดับชั่วคราว มันก็ดีมาก. ฉะนั้น กฎเกณฑ์อื่นไหนมันดับทุกข์ได้ เห็นอยู่แท้ ๆ แล้วก็ถือว่าถูก. นี่ที่รบกวนโดยวางหลักเกณฑ์อย่างนี้ ส่วนที่มันขัดแย้งกัน มันก็ต้องค่อย ๆ ออกไป ออกไป. นี่คือ **อิทัปปัจจยตา** มันเข้ามาพิสูจน์เหมือนกับตุลาการนั้นแหละ. มันยืนอยู่เป็นหลักอย่างนี้ ซึ่งใคร ๆ ก็เถียงไม่ได้ แม้แต่คอมมิวนิสต์ก็เถียงไม่ได้ สำหรับหลักศาสนาที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา นี้ “เมื่อมีสิ่ง ๆ เป็นปัจจัยสิ่ง ๆ จึงเกิดขึ้น”. พวกที่ไม่ถือศาสนาไหนเลย มันก็ค้านไม่ได้. แล้วเดี๋ยวนี้คนที่ถือศาสนาอะไรเลยนั้นไม่มี : ถ้าไม่ถือพระเจ้า ก็ถือเงินตราเป็นศาสนา ถือพระเจ้าเงิน : ถ้าไม่ถือพระเจ้าจริง ก็ถือพระเจ้าเงิน ; เงินก็เป็นศาสนาของเขาเหมือนศาสนาที่เขาซื้อขายที่เล่ามาแล้ว. นี่ก็ถ้าพิสูจน์อย่างอื่นไม่ได้ ไม่ตกลงกันแล้ว ก็พิสูจน์ว่าทำอย่างนี้ ๆ ๆ มันดับทุกข์ได้ไหม ? ได้มากน้อยเท่าไร ? ได้ชั่วคราวหรือได้ตลอดกาล.

ถ้าเราจะเล่นอย่างแบบลูกไม้ ๆ ว่า อิทัปปัจจยตา นี้ มันจะเก่งสักเท่าไร ; ก็จะต้องพยายามพิสูจน์ว่า **ถ้าสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่ อิทัปปัจจยตา ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่ง อิทัปปัจจยตา** แล้ว เราจะไปทำอะไรให้เกิดขึ้นมาตามที่เรากำลังหาไม่ได้. นี่หมายความว่าถ้ามันไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุตามปัจจัยแล้ว เราสร้างอะไรขึ้นมาไม่ได้ หรือว่าเราจะทำลายอะไรก็ทำไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายทุกสิ่งในโลก หรือนอกโลกหรือที่ไหนก็เถอะ มันอยู่ด้วยกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา เราจึงรู้จักกฎอันนี้ แล้วสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาได้ เช่นว่าจะสร้างรถยนต์ขึ้นมาสักคันหนึ่งนี้ เราต้องรู้จักกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา เกี่ยวกับวัตถุทั้งหลาย ที่จะมาสร้างรถยนต์นี้ มันจึงจะสร้างรถยนต์ขึ้นมาได้. ทีนี้ ถ้าว่าพระเจ้าสร้าง ท่านก็ไม่มาสร้างรถยนต์ให้เรา. เราต้องสร้างเอง แล้วเราจะสร้างด้วยกฎเกณฑ์อะไร ? ก็กฎเกณฑ์ของพระเจ้า อิทัปปัจจยตา. นี่ก็พระเจ้าท่านสร้างรถยนต์ให้เรา.

ดังนั้น เรื่อง อิทัปปัจจยตา นี้ จะต้องเข้าใจความหมายให้ดีๆ. ถึงพวกเราที่เป็นพุทธบริษัทแล้ว นั่งอยู่ที่นี้ก็รู้เถอะว่า **ถ้าปราศจาก อิทัปปัจจยตา แล้วเราจะไปนิพพานก็ไม่ได้** คือจะถึงนิพพานไม่ได้ จะบรรลุนิพพานไม่ได้ จะดับทุกข์ก็ไม่ได้; จะสร้างบ้านอยู่สักหลังก็ไม่ได้ มันต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา เราพยายามสอนให้เข้าใจเรื่อง อิทัปปัจจยตาแก่เด็กๆ อย่าได้เข้าใจผิด อย่าไปดูถูกผู้อื่น อย่าไปดูถูกศาสนาอื่น. เมื่อเขาพูดอย่างบุคคลาธิฐาน เราก็พูดอย่างธรรมาธิฐานเท่านั้นเอง; แล้วเราอย่าไปดูถูกคนที่เขาตองพูดอย่างบุคคลาธิฐาน เพราะว่าประชาชนมันยังไม่ฉลาดพอ.

นี่คือเค้าเงื่อนใหญ่ๆ ที่ว่า **เราจะทำการต้องรองกันระหว่างศาสนา** ให้เกิดความรักใคร่ปรองดองกัน จนเหมือนกับว่า **มนุษย์อันเป็นคนๆเดียวกันทั้งสากลจักรวาล.** ศาสนาไหนจะมีพิธีกรรมอย่างไร มีวิธีการยึดมั่นถือมั่นอย่างไร เขาก็มุ่งหมายที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว : ถึงแม้ว่าจะไปสุขาวคืออย่างอาซั่ม ก็เพราะว่ามันทำได้เพียงเท่านั้น อาซั่มทำได้เพียงเท่านั้น; เพราะเมื่อมุ่งมั่นต่อพระอมิตาภะแล้ว แก่ก็ไม่ทำบาปทำชั่ว เพราะรู้ว่าพระอมิตาภะ ไม่ต้องการให้ทำบาปทำชั่ว. พระอมิตาภะมีอวโลกิเตศวรเป็นเจ้าหน้าที่คอยดูแลอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง ใครทำบาปก็รู้ ใครทำดีก็รู้ ไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงสายตาของอวโลกิเตศวรได้ แล้วพระเจ้าอมิตาภะ ก็รออยู่ในสุขาวดี แล้วเราก็อำนาจความดี. ที่ว่าท่อง “อมิตาภะ” วันละพันๆ ครั้งนั้นก็เพื่อบังคับจิตใจไว้ ไม่ให้เป็นไปในทางชั่ว. อย่างนี้แก่ก็ตีไปจนตาย. เมื่อแก่เชื่ออย่างนั้นแก่ก็ไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์เลย; พอจะตายก็ยังยินดี เพราะว่ารอดมารอยู่แล้ว ไม่ต้องกลัว. พอตบจิตก็ขึ้นรถไปสุขาวดี มันก็ไม่มีความทุกข์ มันไม่กลัวนี่. ขอให้มันแรงขลังเป็นสัทธาธิกะ เป็นผู้หลุดพ้นด้วยสัทธาธิกะอย่างนี้เถอะ. อย่าไปดูถูกเขาเลย อาซั่มเสียอีกจะดีกว่าอันธพาล ที่ยังระรานอะไรกันอยู่. เป็นพุทธบริษัทแล้ว ยังถือศีล ๕ ก็ไม่ได้ อย่างนี้มันก็ไม่ไหว.

ฝ่ายพวกมหายานที่มาเห็นอเนก คือพวกสุญญตา เขาก็อธิบายเสียว่า **อมิตากะ นั้นแหละคือธรรมะสูงสุด.** **มิตากะ** แปลว่า **มีแสงสว่างที่คำนวณไม่ได้;** **มิตายุ** มีอายุที่คำนวณไม่ได้ : มันก็มีแต่สังขตธรรมเท่านั้น. ถ้าพุทธะบูชาก็ระบไปยัง สุญญตา ที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้. สุญญตา คือสิ่งที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งได้. ท่านเว่ยหล่างเรียกว่า “จิตเดิมแท้”. จิตเดิมแท้ คือจิตที่ไม่มีอะไรปรุงแต่ง และอะไรปรุงแต่งไม่ได้. จิตเดิมแท้นั้นแหละคืออมิตากะ คืออมิตายุ. นี่เขาก็เรียกว่าสอนลัดสั้นเข้ามาอีก **ให้รู้จักสังขตธรรม คือนิพพาน โดยชื่อว่าอมิตากะ, อมิตายุ.** พูดอย่างบุคคลาธิฐาน ก็คือว่า **พระนิพพาน นั้นแหละ คือ อมิตากะ, อมิตายุ;** เพราะว่าพระนิพพานเท่านั้น ที่มีแสงสว่างคำนวณไม่ได้; พระนิพพานเท่านั้น ที่มีอายุคำนวณไม่ได้นับไม่ได้. นี่พวกมหายานที่เป็นประเภทปัญญา เขาอธิบายอมิตากะอย่างนี้. พวกอาชีวกก็หวังอมิตากะอย่างอาชีวก เข้าไปอยู่แล้วก็ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตายต่อไป เหมือนกันอย่างนี้เป็นต้น.

นี่เราจะเห็นได้ว่า **ผู้สอน เขาฉลาดมากที่จะมีให้เลือกทุกแง่ทุกมุม :** เมื่อ ๘,๐๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อ ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว และเมื่อราวๆ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อราว ๑,๖๐๐ ปีมาแล้ว นี่มันต้องสอนอย่างนั้นๆๆๆ ในที่นั้นๆ ในถิ่นนั้นๆ. ถ้าสมมติว่าในที่เดียว เช่นในประเทศจีนอย่างนี้ จะสอนเดี๋ยวนี้ จะสอนเหมือนกับเมื่อ ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว มันจะได้อย่างไร. มันต้องเปลี่ยน มันก็เปลี่ยนไปตามความเหมาะสม ดังนั้นไม่ควรจะมีอะไรขัดแย้งกันในระหว่างศาสนาใหญ่ๆ โดยถือเอา **อิทัปปัจจยตา เป็นเดิมพันเข้าไปพูดจา เข้าไปต่อรอง.** อาตมาก็คิดได้เพียงเท่านั้น ก็พูดอย่างนี้ แล้วก็อยากจะทำอย่างนี้เหมือนกัน คือทำความเข้าใจในระหว่างศาสนา.

เวลาเหลืออยู่นิดหน่อยก็อยากจะพูดการต่อรองอีกแบบหนึ่ง **คือในคู้ๆ คู้ๆ ตรงกันข้าม.** คู้ปฏิบัติที่ตรงกันข้ามใกล้ชิดกันที่สุด เช่นพวกหนึ่งถือศาสนา

ข้ายจัต พวกหนึ่งถือศาสนา**ขวาจัต** หมายความว่าตรงกันข้ามก็แล้วกัน. เดียวนี้ในโลกก็มีศาสนาขวาจัตข้ายจัต พอจะเข้าใจได้ว่าเล็งถึงอะไร. เรามองว่า อิทัปปัจจยตา ตีกว่า มันอยู่ตรงกลาง อย่าข้ายจัตอย่าขวาจัต. อิทัปปัจจยตา มันอยู่ตรงกลาง ไม่มีข้าย ไม่มีขวาทีกว่า มันไม่ต้องตบตีกัน ถ้ามีมือซ้ายกับมือขวาเดียวกันก็ตบกัน ถ้ามันไม่มีเสียทั้ง ๒ มือ มันก็ไม่ว่าจะตบอะไร อย่างนี้ตีกว่า; คือ อิทัปปัจจยตา เท่านั้น ไม่ต้องมือซ้ายมือขวา.

คู่ต่อไปพวกหนึ่งถือว่า **มีพระเจ้า** อีกพวกหนึ่งถือว่า **ไม่มีพระเจ้า**. ขอบอกว่าบ่วงการที่จะถือว่ามีพระเจ้าหรือไม่มีพระเจ้า. มันต้องพูดกันว่าพระเจ้าอะไร? พระเจ้าอย่างไรหรือชนิดไหน? ที่ถูกต้องจะมองเห็นว่ามีแต่ อิทัปปัจจยตา จะเรียกว่าพระเจ้ายกก็ได้; ไม่เรียกว่าพระเจ้ายกก็ได้. ถ้าจะเรียกว่าพระเจ้า ก็คือมันสร้างอะไรขึ้นมาได้ มันควบคุมอะไรได้ มันทำลายอะไรได้ นี่คือ**พระเจ้าอิทัปปัจจยตา**. ถ้าจะไม่เรียกว่าพระเจ้ายกก็ได้ เพราะว่ามันไม่ใช่พระเจ้าอย่างที่ท่านนึก ซึ่งเป็นพระเจ้าที่เป็นคน เป็นเทวดา โกรธก็ได้ กลียุคก็ได้ เดียวให้รางวัล เดียวลงโทษก็ได้. **อิทัปปัจจยตา จะไม่เรียกว่าพระเจ้ายกก็ได้** เพราะมันไม่ใช่คนที่มีอารมณ์แบบนั้น; แต่ถ้าจะให้มันเป็นพระเจ้ายกก็ได้; นี่คือ**อำนาจที่ไม่รู้จัก** ที่มองไม่เห็น, ที่เหลาจื๋อบอกว่ามันเป็นรูปก็ไม่ใช่ เป็นนามก็ไม่ใช่ เป็นจิตก็ไม่ใช่ เป็นกายก็ไม่ใช่ ขอเรียกว่า**เต๋า** ไว้ที่ก่อนเถอะ. นี่ก็เหมือนกัน “ขอให้เรียกว่าพระเจ้าไว้ที่ก่อนเถอะ” ก็ได้; แต่ไม่ใช่รูป ไม่ใช่นาม ไม่ใช่คน ไม่ใช่ผีไม่ใช่วิญญาณ ไม่ใช่อะไรอย่างนั้น มันอะไรก็ไม่รู้; ฉะนั้นอย่ามามั่วทะเลาะกันว่าไม่มีพระเจ้าหรือไม่มีพระเจ้าเลย. ขอให้ยอมรับเสียว่ามีแต่สิ่งที่สร้างและควบคุม และทำลาย และมีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง เป็นสิ่งทุกสิ่งที่มี. สิ่งนั้นมี! ถ้าใครอยากเรียกว่าพระเจ้ายกก็เรียกไป ไม่อยากเรียกว่าพระเจ้า ก็ไม่ต้องเรียก; แล้วเราก็คือรองกันไว้ โดยกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา.

เอาละทีนี้ ขออภัยอย่าหาว่าล้อเลียน หรือตลก. ยายแก่กับนักศึกษา : ยายแก่โบรมโบราณ กับนักศึกษาที่คงแก่เรียนนี้ เขาก็มีความเห็นขัดกัน. เขาต่อรองว่าคุณยายเอ๋ย อย่าหวังให้มันมากนักเลย มันเป็นเพียง อิทัปปัจจยตา สวรรค์วิมานอะไรของคุณยายนั่น อย่าหวังให้มันมากนักเลย. ผู้ที่เป็นนักศึกษาก็เหมือนกัน ยอมมองให้เห็นว่าสวรรค์วิมานนั้นมันก็เป็น อิทัปปัจจยตา ไม่ควรจะไปหลงใหลกับมัน เอาประโยชน์ที่นี้ดีกว่าสวรรค์วิมาน. นี่ก็ทำให้คุณยายแก่ ๆ กับผู้คงแก่เรียนนี้เข้าใจกันได้โดยอาศัย อิทัปปัจจยตา และทั้งสองฝ่ายก็ไม่หลงยึดมั่นถือมั่นในอะไรที่ยึดมั่นกันเสียอย่างหลับลัทธิตา.

คนหนึ่งเขาถือศาสนาเงิน คนหนึ่งเขาถือศาสนาธรรมะ มันก็ต้องขัดกัน เราปรองดองกันเสียซิ. สำหรับศาสนาเงินนั้นมันอ้วนในทางกาย ศาสนาธรรมะมันอ้วนในทางจิตทางวิญญาณ ดังนั้นขอให้มันทั้ง ๒ อย่าง ให้ถูกต้องกฎวิธีพอเหมาะพอสม ให้ดีทั้งทางกาย ให้ดีทั้งทางจิตทางวิญญาณ ก็เลยไม่ใช่ศาสนาเงินหรือศาสนาธรรมะ แล้วเป็นศาสนาที่เหมาะสมที่สุด. **ถือศาสนา อิทัปปัจจยตานี้ดีที่สุด** : ร่างกายก็ดี จิตใจก็ดี.

ศาสนาของคนสมัยเก่า กับศาสนาของคนสมัยใหม่ ใช้ไม่ได้ทั้งนั้นแหละ : เก่ามันก็บางอย่างหนึ่ง ใหม่มันก็บางอย่างหนึ่ง; มันต้องไม่เก่าไม่ใหม่. **สิ่งที่ไม่เก่าไม่ใหม่ คือ อิทัปปัจจยตา** นอกนั้นก็เปลี่ยนแปลงทั้งนั้น เก่าบ้างใหม่บ้าง. สิ่งที่ไม่รู้จักเก่าไม่รู้จักใหม่ ก็คือ อิทัปปัจจยตา. เราอย่าเป็นคนหัวเก่า อย่าเป็นคนหัวใหม่; อย่าถืออย่างเก่า อย่าถืออย่างใหม่; อย่าถือศาสนาเก่า อย่าถือศาสนาใหม่; นั่นเป็นเรื่องสมมติด้วยความไม่รู้ อิทัปปัจจยตา. ศาสนาแท้จริงมันเป็นอย่างเก่า หรืออย่างธรรม. **ธรรมะไม่ประกอบด้วยเวลา ไม่ขึ้นอยู่กับเวลา**; นี้เรียกว่าไม่ต้องมีศาสนาเก่า ไม่ต้องมีศาสนาใหม่, หรือถ้าคนสมัยเราจะไม่มีศาสนา คนหัวเก่าเขาก็คลั่งศาสนา ก็บอกเขาว่ามันมีศาสนาที่ถูกต้อง คือ **อิทัปปัจจยตา** เป็นศาสนาที่ถูกต้อง : ไม่เก่าไม่ใหม่ หรือว่าใช้ได้ทั้งเก่าและใหม่.

คนหนึ่งเป็น**คนมั่งมี** ส่วนอีกคนหนึ่งเป็น**คนยากจน** : การถือศาสนา
มันก็ต่างกัน มันไม่กลมกลืนกันไปได้ เพราะว่าคนมีก็อย่าหลงไปเลย คนจน
ก็อย่าเศร้าสร้อยเลย มัน อีหับปัจจยา ทั้งนั้น. ความมั่งมี หรือความยากจนนี้
หลอกลวงเท่ากัน ความจริงคืออีหับปัจจยา. คนจนดีก็มี คนมั่งมีเลวก็มี คนจน
เลวก็มี คนมั่งมีดีก็มี ไม่มีอะไรแน่นอน; ที่แน่นอนอยู่ ก็คือ อีหับปัจจยา. ถ้ามี
อีหับปัจจยาแล้ว ไม่มีเงิน แล้วก็ไม่มียศ; ไม่ต้องมั่งมีด้วย แล้วก็ไม่ยากจนด้วย :
มันเป็นของศักดิ์สิทธิ์อะไรก็ไม่รู้; แต่จะทำให้อยู่สบาย. คนจนมีความทุกข์ตามแบบ
คนจน, คนมั่งมีก็มีความทุกข์ตามแบบคนมั่งมี. ถ้ามองเห็นข้อนี้แล้ว ก็จะหมด
อยากมีอยากจน แต่อยากจะเป็น อีหับปัจจยา คือเป็นมัชฌิมาปฏิปทาอยู่ตรงกลาง
อย่างถูกต้อง. พุทธศาสนาจะไม่พูดถึงมั่งมียากจน จะพูดแต่ว่าดับทุกข์ได้เป็นใช้ได้ :
มั่งมียิ่งมีทุกข์มาก มันก็บ้าเลย; คนจนพอดับทุกข์ได้มันก็ดี มันไม่มีความทุกข์.
มันมีสุขสุดกันเพียงแค่นั้น.

คนหนึ่งเป็น**คอมมิวนิสต์** คนหนึ่งเป็น**นายทุน** มันก็ทะเลาะกันแน่นอน
คนหนึ่งเป็นนายทุน คนหนึ่งเป็นกรรมกร นี่มันชกกันเพราะ**ไม่รู้จัก อีหับปัจจยา**.
คนมันต่อยกันชกกัน เพราะไม่รู้ อีหับปัจจยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**ไม่รู้เรื่องกรรม**.
ถ้าพวกกรรมกร เขารู้เรื่องกรรมว่า โดยกฎของธรรมชาติ โดยกฎของ อีหับปัจจยา
คนเราจะเหมือนกันไม่ได้ เท่ากันไม่ได้ โดยกฎของธรรมชาติ : คนจนก็ควรจะพอใจ
ต่อสู้ไปกับความจน; คนมั่งมีก็ควรจะพอใจในความมั่งมี ไม่ต้องไปอิงฉัตรอื่น
หรือไม่ต้องไปข่มเหงเหยียดหยามอะไรกัน. ถ้ารู้จักเรื่องกรรม คือ อีหับปัจจยา
กฎแห่งกรรมอย่างนี้ คนก็ไม่ชกต่อยกัน. มหาสงคราม สงครามนั้นมันเป็นเรื่องของ
กรรมกรกับนายทุนถือสิทธิเฉพาะตน แล้วก็เอาลัทธิเข้าครอบงำกัน แล้วก็ได้รับกัน.
นี้อาตมาเรียกว่า “ชกกันเพราะไม่รู้จัก อีหับปัจจยา”; ฉะนั้น รับผิดชอบให้คนในโลก
รู้จัก อีหับปัจจยา มันก็จะหมดความเป็นนายทุน หรือความเป็นกรรมกร คือ
ถือศาสนาเดียวกันได้.

ที่ปลีกย่อยออกไปอีก ก็เป็นเรื่องของจิตใจ : พวกหนึ่งถือ**อัสสัตกิยวิ** พวกหนึ่งถือ**อุจเจตทิยวิ** มันบ้าทั้งสองพวก. ดูให้ดี มันมีแต่ อิทัปปัจจยตา ความจริงมันมีอยู่แต่ อิทัปปัจจยตา มันขึ้นอยู่กับ อิทัปปัจจยตา. ถ้ามันจะหายสาบสูญไป มันก็เป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา; ที่มันจะเกิดขึ้นมา มีอยู่ มันก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา. นี่จะถือว่าอัตตา ว่าอนัตตา นั้นมันก็ไม่ถูก. แต่ว่ามันไม่มีค่าจะพูด ก็ต้องพูดว่าอนัตตา. อย่าพูดว่าอัตตา อย่าพูดว่าอนัตตา นั่นแหละถูก; แต่พูดว่ามีหรือเป็นแต่ อิทัปปัจจยตา หรือเป็นตถตา. **ตถตา** คือความเป็นอย่างนั้น ตามกฎเกณฑ์แห่ง อิทัปปัจจยตา. อย่างนี้ทำให้เลิกเสียได้ทั้ง ๒ คำ คือไม่พูดว่าอัตตา ไม่พูดว่าอนัตตา แต่พูดว่า **เมื่อมีสิ่ง ๆ เป็นปัจจัย สิ่ง ๆ จึงเกิดขึ้น**. เมื่อคุณเอายากจะเรียกมันว่าอัตตา ก็เรียกไปซิ. ฉันอยากจะเรียกว่าอนัตตาฉันก็ควรจะเรียกได้; แล้วเราไม่ควรจะทะเลาะกัน. ของจริงมีอยู่แต่เพียง **ตถตา ความเป็นอย่างนั้น** ความไม่เป็นอย่างอื่น เป็นธรรมวิฤติ เป็นธรรมนิยาม. นี่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา. เลิกเถียงกันเรื่องอัตตา เรื่องอนัตตา มันจะไม่บ้าในทางทฤษฎีมันเป็นอย่างอื่น ๆ ต่อไปอีก.

ในเรื่อง**กามสุขัลลิกานุโยค** เรื่อง**อัสสัตกิยนิทานุโยค** ก็เหมือนกันอีกนั่นแหละ. พระพุทธเจ้าให้อยู่ตรงกลางคือ อิทัปปัจจยตา : **อย่าหลงใหลในกามารมณ์; อย่าไปเกลียดชังกามารมณ์**. พวกที่มันทำลายทรมานร่างกายตามแบบอัสสัตกิยนิทานุโยค เขามีปรัชญาของเขาว่า ถ้าเราทำร่างกายให้มันหมดสมรรถภาพแล้ว กิเลสก็ไม่เกิด กามารมณ์ก็ไม่เกิด. นี่เขาจึงถือเป็นอัสสัตกิยนิทานุโยค ทรมานร่างกายอยู่เรื่อยให้หมดสมรรถภาพในการที่อยากในกาม. ก็ถูกของเขา แต่มันถูกเพียงแค่นั้น. ที่นี้ พวกคามสุขัลลิกานุโยค ก็ว่า โอ้ย! ไม่กี่วันก็ตายแล้วนี่ ต้มกินรำเริงกันเต็มที เพราะว่าพรุ่งนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้; มันก็ถูกของเขาเหมือนกัน; แต่มันถูกแค่นั้น เขาก็หวังแค่นั้น เขาต้องการแค่นั้น. แต่ที่ถูกแท้ ๆ นั่นคือว่าอย่าไปทำอย่างนั้นทั้ง ๒ อย่าง; แต่ให้เป็นมัชฌิมาปฏิปทา เป็น อิทัปปัจจยตา.

ที่นี่ ก็มาถึงนักมวยอีกคู่หนึ่งที่จะชกกัน คือพวกที่เขาถือว่าเกิดอีก หรือ **ไม่เกิดอีก**. คนหนึ่งถือว่าเกิด อีกคนหนึ่งถือว่าไม่เกิดอีก แล้วก็ชกกัน. **กรรมกรห้ามมวยที่ดี ก็คือ อิทัปปัจจยตา**. มันบ้าทั้งสองคน มันไม่มีอะไรนอกจาก “เมื่อสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ ย่อมเกิดขึ้น”. คุณอย่าไปพูดข้างเดียวชื่อว่าเกิดอีก หรือไม่เกิดอีก ประนีประนอมกันอย่างนี้ดีกว่า.

คนที่ช่างคิดจุฬหิวัลแหลม ก็ว่าแต่ศีลธรรมโลกๆ ก็ได้ อย่าไปถือธรรมะในศาสนาเลย **ถือศีลธรรมเถอะ อย่าถือศาสนาเลย**. คนหนึ่งว่าถือศาสนาดีกว่าเพราะว่าศีลธรรมใช้ไม่ได้ ไม่พอ นั่นก็ทะเลาะกันเหมือนกัน. ส่วนเรามาเหนือเมฆว่า ถ้าศีลธรรมจะดี ก็เพราะ อิทัปปัจจยตา; ศาสนาจะดีก็เพราะ อิทัปปัจจยตา. ถ้ามี อิทัปปัจจยตา แล้ว ก็ไม่ต้องเรียกว่าศีลธรรม ไม่ต้องเรียกว่าศาสนา; แต่เรียกว่าธรรม ที่เป็นความจริงความถูกต้อง, **ธรรม ที่ประพฤติกแล้วดับทุกข์ได้!** อย่าไปเถียงกันว่า ฉันจะเอาศีลธรรม ไม่เอาศาสนา; ฉันจะเอาศาสนา ไม่เอาศีลธรรม.

ในกรุงเทพฯ นี่ก็มีมาก เมื่ออาตมาไปสอนเรื่องสุญญตา ซึ่งเป็นเรื่องของศาสนา คนเขาก็หาว่าบ้า เอาเรื่องโลกุตตระ เรื่องนิพพานมาสอน; สอนแต่ให้รู้จักทำมาหากิน ทางศีลธรรมก็แล้วกัน. นี่ที่จริงมันไม่ถูกทั้งนั้นแหละ. อาตมาก็ไม่ได้ตั้งใจจะสอนศีลธรรมหรือศาสนา ชนิดที่แบ่งแยกกันเด็ดขาดอย่างนั้น ต้องการจะบอกเรื่อง อิทัปปัจจยตา แล้วมันให้ผลเป็นสุญญตา คือไม่มีตัวกู้นั้นแหละ. อิทัปปัจจยตา มันทำให้ไม่มีตัวกู มันก็อยู่สบาย อย่าจัดไว้ในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ที่ทำให้มันเป็น ๒ ฝ่าย แล้วลำบากแก่การถือ. มันเป็นฝ่ายเป็นฝ่าย แล้วมันลำบากแก่การถือ; ให้มันเป็นอันเดียว คือตรงกลาง แล้วมันใช้ได้หมด : นั่นก็คือ อิทัปปัจจยตา. ชาวบ้านเขาถือสุญญตา ก็ไม่มีความทุกข์อย่างชาวบ้าน, บรรพชิตถือสุญญตา ก็ไม่มีความทุกข์อย่างบรรพชิต; หมายความว่าอยู่อย่างชาวบ้านก็ได้ จะอยู่อย่างบรรพชิตก็ได้ ก็ต้องอาศัยธรรมะข้อนี้แหละ ที่จะทำให้ไม่มีความทุกข์.

มีบางคนว่า **ดีธศาสนาคี**, บางคนว่า **ดีธปรัชญาคี** เดียงกันอย่างนั้น. บางคนว่าพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนา เป็นเพียงปรัชญา. บางคนว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาไม่เป็นปรัชญา มันก็เดียงกัน มันบ้าทั้ง ๒ คน. เพราะว่าเรื่องนี้มันมีข้อเท็จจริงแต่เพียงว่าเป็น อิทัปปัจจยตา เป็นกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา ถ้าเอามาพูดในรูปคำพูดทฤษฎี มันก็เป็นปรัชญา; ถ้าเอามาเป็นหลักปฏิบัติ มันก็เป็นศาสนา. ฉะนั้น ระวังให้ดีๆ **อิทัปปัจจยตา นี้ อยู่ในรูปของศาสนาก็ได้; อยู่ในรูปของปรัชญาก็ได้.** เมื่อเราจะต้องเรียน เราก็เลือกเรียนให้ถูกกับเรื่อง แล้วเราก็ปฏิบัติให้ถูกกับเรื่อง แล้วเราก็ตบทุกซ์ได้; ดังนั้น มันแยกกันไม่ได้. ถ้าจะตบทุกซ์ได้ มันก็ต้องมี **อิทัปปัจจยตา ทั้งที่เป็นปริยัติ เป็นปฏิบัติ และเป็นปฏิเวธ;** คือ อิทัปปัจจยตา ที่มีความรู้สำหรับรู้, เป็น อิทัปปัจจยตา ที่เป็นการปฏิบัติ ที่จะต้องปฏิบัติ, แล้วก็มี อิทัปปัจจยตา ที่เป็นผลของการปฏิบัติ แสดงออกมาให้ครบ เป็นความครบทุกซ์. อย่ามาเดียงกันว่าศาสนาคีหรือปรัชญาคี แล้วที่ว่าเขาเอง อย่างนั้นอย่างนั้น. สำหรับศาสนานั้น คือตัวการปฏิบัติ, สำหรับปรัชญานั้น เป็นเรื่องสำหรับคิด ไม่เกี่ยวกับตัวการปฏิบัติ; แต่การปฏิบัติมันก็ต้องมีเรื่องสำหรับคิดที่ถูกต้อง เอามารวมกันเข้า มันก็เลยไม่เป็นอะไรมากไปกว่า**การปฏิบัติที่ถูกต้อง** **๕๔** **นั่นคือศาสนา.** มีปรัชญาก็มีอยู่ในการปฏิบัติที่ถูกต้อง นี่บางทีเราก็ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้า โดยไม่รู้เรื่องปรัชญา มันก็ตบทุกซ์ได้เหมือนกัน. อย่ามาจัดพุทธศาสนาให้เป็นนั่นเป็นนี่ ให้มันยุ่งยากไป นอกจากว่า มันเป็นคำสอน **เป็นการปฏิบัติ เป็นผลของการปฏิบัติ ที่เป็นตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา เท่านั้น.**

คู่สุดท้ายอยากจะพูดว่ามันทะเลาะกัน โดยการเดียงกันว่า **สมมติดีกว่า;** คนหนึ่งว่า **ปรมัตถ์ดีกว่า.** คนหนึ่งเขาว่าเขาคือสมมติ คนหนึ่งเขาถือว่าเขาคือปรมัตถ์. คนถือปรมัตถ์มันก็ตำหนิถือสมมติว่า โง่ คนถือสมมติมันก็ตำหนิถือปรมัตถ์ว่า บ้า. นี่ไม่จำเป็นที่จะมาเดียงกันเรื่องถือสมมติ ถือปรมัตถ์. สมมติ

ที่เพื่อกมี ที่พอดก็มิ; ปรมัตถ์ที่เพื่อกมี ที่พอดก็มิ; แต่ถ้าว้อ อิตถิปัจจยา
ให้ถูกต้องนั้น มันมีปริมาณพอสมควรตามที่จำกัดเท่านั้น มันจะคับทุกข์ได้. ถ้าจะพูด
อย่างสมมติ ก็พูดอย่างสมมติ, ถ้าจะพูดอย่างปรมัตถ์ ก็พูดอย่างปรมัตถ์, นั้นมัน
เป็นเรื่องพูด. แต่เรื่องจริงนั้นมันคือการปฏิบัติ อิตถิปัจจยา ให้ถูกต้อง ให้ตรง
กับสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่จริง ให้ดับทุกข์ในกรณีนั้นๆ ได้ไปทุกๆ กรณี ก็ไม่ต้อง
เถียงกันเรื่องสมมติ เรื่องปรมัตถ์ เรื่องบัญญัติ เรื่องอะไรต่างๆ ที่ชอบเถียงกันอยู่.
ยิ่งเป็นนักอภิธรรม ยิ่งชี้เหนียว ยิ่งรู้ปรมัตถ์มาก ยิ่งชี้เหนียว เพราะรู้ อิตถิปัจจยา
ผิดทาง, รู้ อิตถิปัจจยา ชนิดที่ทำให้ยิ่งชี้เหนียว. ถ้ารู้ อิตถิปัจจยา ชนิดที่ทำให้
ใจกว้างเผื่อแผ่; อันไหนจะดี? ดูเขาก็แล้วกัน. คนรู้สมมติ มันก็พูดน้อยหรือมวงย;
คนรู้ปรมัตถ์มันก็พูดมากหรือเพ้อเจ้อ : มันยังไม่พอด. ฉะนั้น ลบทิ้งไปเสีย
ทั้ง ๒ อย่าง. แต่ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์แล้วก็จัดการที่นั่น : เมื่อสิ่งนั้นๆ เป็น
ปัจจัย สิ่งนั้นๆ จึงเกิดขึ้น; ก็จัดการกันที่ปัจจัยของความทุกข์ : นั่งลงสงบ
อารมณ์ มองดูว่า อะไรเป็นปัจจัยของความทุกข์ในกรณีนี้ ที่กำลังทำอันตรายเราอยู่
ก็จัดการตามกฎเกณฑ์ของ อิตถิปัจจยา ไม่ต้องไปคิดให้มันมากเรื่อง มันเสียเวลา;
เอาเวลาไว้สงบกับ อิตถิปัจจยา ดีกว่า.

ทั้งหมดนี้ อาตมาเรียกว่า **อิตถิปัจจยา ในฐานะเป็นสิ่งต้อง**
ระหว่างศาสนา ระหว่างลัทธิภายใน ระหว่างสาขาลึกลับ ของทฤษฎีของความ
คิดความเห็น ซึ่งกำลังเป็นปัญหาใหญ่หลวงในโลกนี้ ที่ทำให้เรามีความรักใคร่สามัคคี
กันไม่ได้ มีแต่ความแบ่งแยกเป็นเขา, เป็นเรา, ตั๋งหนั้ตังตาจะเอาเปรียบ เราจะ
เป็นเจ้าโลก; เพราะไม่มองเห็นว่า เรามีปัญหาอย่างเดียวกัน มีหัวอกอย่างเดียวกัน
เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน; ถ้ายังไม่รู้ อิตถิปัจจยา ก็ต้องทนทุกข์ไปด้วยกัน.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้เอาไปคิด ไปนึกดู; และถ้าจะมีการต่อรองทำ
ความเข้าใจกันระหว่างบุคคลต่อบุคคลก็ดี ระหว่างหมู่คณะต่อหมู่คณะก็ดี หรือระหว่าง
ประเทศต่อประเทศก็ดี ระหว่างครึ่งโลกต่อครึ่งโลกก็ดี ไม่มีอะไรเหมาะสมเท่ากับ
ทำความเข้าใจในท่านจิตใจให้ถูกต้องเสียก่อน คือเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์
ตามกฎเกณฑ์ของ อิหฺปปัจจยตา; แล้วก็มาเป็นสหายทุกข์ด้วยกัน; เมื่อเป็นสหาย
ทุกข์ด้วยกันแล้ว ก็ทำความดับทุกข์ด้วยกัน; แล้วก็เป็นสหายที่ไม่ทุกข์ด้วยกัน;
เรื่องมันก็จบ. พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงมุ่งหมายอย่างนี้ ที่ท่านได้ตรัสเรื่องต่างๆ ไว้
ในพระพุทธศาสนา. นี่เห็นว่าพอสมควรที่จะเอาไปคิดดูว่า อิหฺปปัจจยตา อาจเป็น
เดิมพันสำหรับต่อรองกันระหว่างคู่พิพาทได้หรือไม่? อย่างไร?

นี่ขอยุติการบรรยายนี้ไว้สำหรับพระสงฆ์ทั้งหลาย จะได้สวดบทพระ
ธรรมเป็นเครื่องจรรโลงใจให้ระมัดระวังประพฤติกปฏิบัติในพระธรรมต่อไป.